

De psychische conditie van gedetineerden in de Extra Beveiligde Inrichting
en de afdeling voor Beperkt Gemeenschapsgeschikte Gedetineerden
in PI Nieuw Vosseveld in Vught.

A.J.F.M. Kerkhof, K.C.M.P. Ferenschild & E.J.A. Scherder

Afdeling Klinische Psychologie
Vrije Universiteit Amsterdam

10 oktober 2003

**Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatie Centrum
Een onderzoek in opdracht van het Ministerie van Justitie,**

Voorwoord

Voor u ligt het verslag van een onderzoek naar de psychische conditie van gedetineerden in de Extra Beveiligde Inrichting en de afdeling voor Beperkt Gemeenschapsgeschiede Gedetineerden in PI Nieuw Vosseveld in Vught. De opdracht hiertoe werd in januari 2001 door het WODC van het Ministerie van Justitie verleend aan de Vrije Universiteit Amsterdam. De onderzoeksperiode beslaat de periode mei 2001 tot en met mei 2003. De begeleiding van het onderzoek werd in handen gegeven van een begeleidingscommissie waarin vertegenwoordigers van het Ministerie van Justitie, wetenschappers, en directieleden van penitentiaire inrichtingen zitting hadden.

Wij zijn de directie, staf en penitentiair inrichtingswerkers van PI Nieuw Vosseveld, in het bijzonder van de EBI en de BGG-afdeling erkentelijk voor de bereidwillige medewerking aan het onderzoek. Tevens willen wij de gedetineerden danken die aan dit onderzoek hun medewerking hebben verleend. Wij zijn ook dr. J.B. Deijen, neuropsycholoog aan de VU, erkentelijk voor zijn hulp bij de analyse van de neuropsychologische testbatterij. J. Nieuwesteeg en S. Luttkhuis bedanken wij voor hun bijdrage aan de dataverzameling, invoer en analyse. Dhr R. Binnekade van het farmacologisch Laboratorium van de VU bedanken wij voor de analyses van het cortisol niveau in de speeksel-samples. De Technische Dienst VU en de Technische Dienst van PI Nieuw Vosseveld in Vught maakten de computergestuurde testafnamen mogelijk, waarvoor onze dank.

Amsterdam, 10 oktober 2003

Prof. dr. AJFM Kerkhof

Drs. KCMP Ferenschild

Prof. dr. EJA Scherder

INHOUDSOPGAVE	blz.
Voorwoord	2
1. Achtergrond.	5
1.1. Effecten van detentie op de psychische conditie van gedetineerden: literatuurstudie	8
1.2. Uitingen van overmatige psychische belasting	10
1.3. Vraagstelling en hypothesen	11
1.4. De Extra Beveiligde Inrichting: regimeaspecten	11
1.5. De afdeling voor Beperkt Gemeenschapsgeschikte Gedetineerden: regimeaspecten	14
1.6. Verschillen tussen beide regimes	15
2. Onderzoeksopzet en uitvoering	16
2.1. Methode	17
2.1.1. Benadering van gedetineerden	17
2.1.2. Testafnamen en interviews	18
2.2. Meetinstrumenten	18
2.2.1. Neuropsychologische testbatterij	19
2.2.2. Raven Progressive Matrices	21
2.2.3. Cortisol	21
2.2.4. Actigrafie	21
2.2.5. Slaappatroon	22
2.2.6. Vragenlijsten naar de beleving van de detentie	23
2.2.7. Semigestructureerd interview	23
2.2.8. Vragenlijsten naar stemming	24
2.2.9. Biografische gegevens	24
2.2.10. Gedragsobservaties	24
2.3. Problemen bij de uitvoering van het onderzoek	25
2.4. Analysemethoden	26
2.5. Kenmerken onderzoeksgroepen	26
2.5.1. Demografische kenmerken	26
2.5.2. Plaatsingsredenen	27
2.5.3. Verblijfsduur, strafresistant, uitplaatsing	27
2.5.4. Representativiteit van de onderzoeksgroepen	28
2.5.5. Verschillen tussen de onderzoeksgroepen	28
3. Resultaten	29
3.1 Psychische conditie	29
3.1.1. Cognitief functioneren	30
3.1.2. Stemming	31
3.1.3. Stress	32
3.1.4. Slaapkwaliteit	32
3.1.5. Rust/activiteitsritme	33
3.1.6. Medische conditie en psychopathologie	33
3.1.7. Samenvatting psychische conditie	35
3.2. Gedragsobservaties	36
3.2.1. Affectieve dimensies van gedrag	36
3.2.2. Dagrapportages	37
3.3. Beoordeling van het regime door gedetineerden	38
3.3.1. Tevredenheid	38
3.3.2. Behoeften	39
3.3.3. Interviewgegevens	39
3.3.4. Samenvatting beoordeling van het regime door gedetineerden	41
3.4. Belangrijkste bevindingen gegeven de onderzoeksvragen en hypothesen	41

4. Conclusies en discussie	44
4.1. Ten aanzien van het cognitief functioneren	45
4.2. Ten aanzien van stemming	45
4.3. Ten aanzien van slaapklachten	46
4.4. Ten aanzien van stress	46
4.5. Ten aanzien van het rust/activiteitsritme	48
4.6. Ten aanzien van affectief geladen gedrag	49
4.7. Ten aanzien van de beoordeling van het regime door de gedetineerden	49
4.8. Ten aanzien van de visitaties	50
4.9. Vergelijking met de literatuurstudie	51
4.10. Eindconclusie	52
4.11. Aanbeveling	52
5. Literatuurverwijzingen	53
Begeleidingscommissie	58
Over de auteurs	58
Samenvatting	59
Bijlagen : Tabellen	68

1. Achtergrond

In 1993 werd de Tijdelijke Extra Beveiligde Inrichting (TEBI) in PI Nieuw Vosseveld in Vught in gebruik genomen teneinde vluchtgevaarlijke gedetineerden op veiliger wijze onder te brengen en gewelddadige ontsnappingen en gijzelingssituaties te voorkomen. Ook de veiligheid voor het personeel zou beter worden gewaarborgd. Er werd een strikt regime met strenge veiligheidseisen toegepast dat consequenties had voor de kwaliteit van de detentiesituatie: gedetineerden mochten slechts achter glas met hun bezoek praten, moesten frequente onderzoeken aan het lichaam ondergaan, en hadden beperkte mogelijkheden tot persoonlijk contact met PIW-ers (Penitentiair Inrichtings Werkers). In 1994 werd dit regime geëvalueerd door de Directie Delinquentenzorg en Jeugdinstellingen (Verhagen en Van Grunsven, 1994). Zij concludeerden dat er qua veiligheid duidelijk vooruitgang was geboekt door de ingebruikneming van de TEBI. Wat betreft de toepassing van veiligheidsregels werd door betrokkenen verschillend gedacht over de mogelijkheid om in sommige gevallen de regels iets soepeler te hanteren. Aanbevolen werd een regimedifferentiatie aan te brengen in de nieuw te bouwen permanente EBI. In 1997 werd deze nieuwbouw in Vught in gebruik genomen. In het regime werd echter geen differentiatie aangebracht.

Sinds de ingebruikneming van de (T)EBI en EBI hebben verschillende betrokkenen, zoals advocaten, een geestelijk verzorger, journalisten, strafrecht deskundigen, en gedetineerden zelf kritiek geuit op de gestrengheid van het regime. Het scherpst komt deze kritiek naar voren in een rapport van de European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (ECPT) over een bezoek dat werd afgelegd in het najaar van 1997 aan de EBI en de toenmalige (T)EBI van PI Nieuwe Vosseveld (ECPT, 1998). In dit rapport werd gesproken van een ‘*zeer beperkend regime*’ waarbij gedetineerden te weinig tijd buiten hun cellen zouden verblijven, er buiten de cel weinig sprake was van intermenselijk contact, onder andere veroorzaakt door het summiere contact tussen gedetineerden en PIW-ers, en dat gedetineerden niet tot nauwelijks bezoek kregen. Het ECPT omschreef dit als een “*inadequate mate van intermenselijk contact*”. Ook achtte de commissie het activiteitenprogramma te beperkt. Bepaalde regimeaspecten, waaronder het aan het lichaam visiteren, werden als vernederend omschreven. Uit de interviews met de gedetineerden concludeerde de ECPT dat het regime tot schadelijke psychologische consequenties leidt. De ECPT concludeerde dat er in het EBI-regime een meer dan in andere detentiesituaties gebruikelijke en substantiële psychische schade optreedt. Daarbij zou een stimulusarme omgeving leiden tot cognitief disfunctioneren. De ECPT gaf de aanbeveling een onafhankelijk onderzoek te verrichten naar de psychische conditie van gedetineerden in de EBI (ECPT, 1998). De Centrale Raad voor de Strafrechttoepassing (CRS) onderschreef het belang van zo’n onderzoek na haar bezoek aan de EBI in Vught in 1998 (CRS, 1998).

Hoewel de Minister van Justitie in zijn reactie op het ECPT rapport de conclusies niet geheel overnam besloot hij een onderzoek in te laten stellen naar de gevolgen voor de gedetineerden van een insluiting in de EBI. De Minister heeft de Tweede Kamer toegezegd de resultaten hiervan aan de Kamer te rapporteren (brieven van 19 juni 2000, en 7 mei 2001).

In 1999 werd aan de Katholieke Universiteit Nijmegen de opdracht verleend een vooronderzoek uit te voeren naar het beleid omtrent de zorg voor de psychische conditie in de EBI en naar de haalbaarheid van een hoofdonderzoek naar de effecten van het verblijf in de EBI op de psychische conditie van gedetineerden. Dit vooronderzoek werd afgerond in april 2000 (Mol, Verschuren en Van der Staak, 2000). De conclusies waren: De EBI heeft wel degelijk oog voor het spanningsveld tussen veiligheid en humaniteit, waarbij er vanuit het beleid aandacht wordt geschonken aan de zorg voor de psychische conditie van gedetineerden. Dit blijkt uit extra opleiding en training van PIW-ers in de omgang met gedetineerden, verbeteringen aan het gebouw, psychologische en psychiatrische hulpverlening, en voorzieningen op het vlak van vorming, educatie en recreatie. De onderzoekers stellen dat... *‘De maatregelen die getroffen zijn in de EBI ten aanzien van de veiligheid zouden een humane invulling van detentie niet in de weg staan. Op één punt zou het beleid zoals geïntendeerd strijdig zijn met zichzelf, te weten waar het gaat om de invloed die een gedetineerde zou moeten kunnen uitoefenen op de regime-zwaarte. Goed gedrag van een gedetineerde wordt binnen de EBI niet beloond’* (Mol e.a., 2000, blz. 50). Ten aanzien van een hoofdonderzoek concludeerden Mol e.a. dat dit mogelijk en haalbaar was en zij deden een aantal voorstellen voor de inrichting van dit onderzoek. Met het vooronderzoek was namelijk nog geen oordeel gegeven over de kwaliteit van de beleidsuitvoering en was het nog steeds onduidelijk of er daadwerkelijk sprake was van extra schade als gevolg van het verblijf in de EBI.

Vervolgens besloot het Ministerie van Justitie dat er een onderzoek moest komen waarin de vraag naar de psychische conditie van gedetineerden in de EBI centraal stond. Enigszins afwijkend van de adviezen van Mol e.a. (2000) werd een onderzoek ingericht waarbij zo veel mogelijk EBI gedetineerden intensief bestudeerd en in de tijd gevolgd zouden worden. Daarbij werd besloten een tweede, iets minder strikt regime, dat voor Beperkt Gemeenschaps Geschikte gedetineerden (BGG) in Vught als contrast op te nemen in het design. Het argument hiervoor was dat het gebruik van een contrastgroep de bevindingen van het onderzoek op de EBI zou nuanceren en objectiveren waar het gaat om de bepaling van de extra schade die het EBI regime met zich mee zou brengen.

Het hoofdonderzoek waarover hier wordt gerapporteerd startte in het voorjaar van 2001. Tijdens de uitvoering van dit onderzoek deden zich een aantal ontwikkelingen voor. De belangrijkste was de tijdelijke sluiting van de EBI voor verbouwingswerkzaamheden in de periode april 2001 tot maart 2002. Door een verandering aan te brengen in de loopgangen van de luchtplaatsen trachtte men het

menselijke contact tussen gedetineerden en bewaarders te verbeteren. Gedetineerden werden voor de tijd van de verbouwing gehuisvest in het gebouw van de vroegere tijdelijke EBI. Dat betekende dat de fase van de dataverzameling pas na de veiligheidscontrole in mei 2002 in het vernieuwde gebouw kon aanvangen. Door de sluiting van de EBI werd eerst aandacht besteed aan het BGG-regime.

Er waren nog andere ontwikkelingen die van belang zijn voor een goed begrip van de context waarin het onderzoek plaatsvond. Zo had inmiddels, in februari 2002, een nieuw bezoek plaatsgevonden van de ECPT aan de EBI. Een aantal van de eerder door de commissie als zorgwekkend bestempelde zaken leek iets minder kritisch te worden beoordeeld, maar het als vernederend ervaren veelvuldig visiteren bleef staan als belangrijkste punt van kritiek op een in algemene zin als sterk beperkend gekenschetst regime (ECPT, 2002). Specifiek verzocht de ECPT de Nederlandse autoriteiten de frequenties van de visitatieprocedures te verminderen.

In het voorjaar van 2003 besloot het Europees Hof voor de Rechten van de Mens in een zaak aangespannen door twee ex-gedetineerden, dat de EBI jarenlang deze gevangenen inhumaan en mensenwaardig had behandeld (Council of Europe, 2003). De kern van de kritiek betrof de frequentie van de visitatieprocedures in combinatie met het strikte regime. Deze uitspraak leidde tot aanpassingen in de uitvoering van het beleid in de EBI aangaande de visitaties. Overigens werd door de rechter over veel andere onderdelen van de klachten over de detentie in de EBI niet negatief geoordeeld. De uitspraak kon zelfs beschouwd worden als een erkenning van de basisformule van de EBI. Maar het veelvuldig visiteren werd als mensenwaardig aangemerkt. Voor een goed begrip zij hier opgemerkt dat de dataverzameling in het huidige onderzoek nagenoeg afgerond was op het moment van deze gerechtelijke uitspraak. Wel geeft het bovenstaande aan dat het beleid in de EBI de laatste jaren voortdurende kritisch is gevolgd en dat het beleid op punten is bijgesteld. Het beleid van 2003 is niet meer precies hetzelfde als het beleid van 2001. Niettemin zijn er toch genoeg constante factoren in het regime van de EBI om het hier als eenheid te behandelen.

Ondanks alle uitspraken die lopende het huidig onderzoek werden gedaan bleef de vraag staan of er met empirisch wetenschappelijk onderzoek aan te tonen valt of, en hoe groot, de extra schade is die gedetineerden ondervinden van een strikt regime als dat van de EBI. Een eerste aanzet tot beantwoording van deze vraag is te vinden in de internationale onderzoeksliteratuur naar effecten van detentie op de psychische conditie van gedetineerden.

1.1. Effecten van detentie op de psychische conditie van gedetineerden, een literatuurstudie.

In de internationale vakliteratuur is gezocht naar empirische studies omtrent de psychische conditie van langgestraften in het bijzonder in regimes van maximale veiligheid. Daarbij is in het bijzonder gezocht naar (neuropsychologische) studies omtrent de effecten van sensorische deprivatie in detentie. De oogst aan relevante artikelen was niet groot, een vijftiental direct relevante studies werd gevonden. Deze worden in het navolgende beknopt besproken en samengevat. Met betrekking tot sensorische deprivatie in detentie werd geen direct relevante empirische studie gevonden. Daarom werd uitgegaan van algemeen neuropsychologische referenties, niet speciaal toegesneden op de detentiesituatie.

Zamble (1992) volgde langgestrafte Amerikaanse gedetineerden over een periode van meer dan zeven jaar. Het bleek dat gevangenen zich bij het voortduren van hun detentie steeds meer aanpasten aan hun situatie, getuige een afname van depressieve stemmingen en stressgerelateerde medische problematiek. Ook het aantal incidenten op afdelingen bleek gaandeweg af te nemen. Eerder onderzocht Zamble (in Zamble, 1992) intensief een groep van 25 gedetineerden over een periode van anderhalf jaar. Van deze 25 gedetineerden waren er 22 hun detentie gestart in een extra beveiligde inrichting. De metingen leverden geen algemeen patroon op van emotionele beschadiging door de gevangenschap. Behalve een vermindering van depressieve stemming en een toename in motivatie tot veranderen, bleef het psychologisch functioneren over de tijd heen stabiel. Gedetineerden leken zich op den duur juist beter aan te passen aan hun situatie, of zich zelfs prettiger te voelen binnen detentie. Soortgelijke bevindingen werden eerder gevonden door Toch en Adams (1986) en Zamble en Porporino (1990).

Op grond van deze onderzoeken zou men slechts een geringe invloed verwachten van langdurige gevangenschap. Het is bij het interpreteren van deze resultaten echter van belang te bedenken dat de meeste gedetineerden een detentieperiode aanvangen met aanzienlijke problematiek, in de zin van psychische problemen, zoals verslaving of suïcidaliteit. Verslaafden kunnen er gedurende hun detentie een gezondere leefstijl op na gaan houden. De geïmporteerde problemen kunnen ook een voedingsbodem vormen voor nieuwe problemen die ontstaan binnen detentie (Blaauw, 1996). De impact van de detentie is dus afhankelijk van de reeds bestaande kwetsbaarheid van gedetineerden. Deze zogenaamde “person-centered” verklaring is echter niet de enig mogelijke benadering.

Volgens Gibbs (1991) zou de gevangenschap zelf al voldoende zijn om negatieve effecten en psychische problematiek te sorteren (de “environment-centered” benadering). In een onderzoek onder 339 Amerikaanse gedetineerden in verschillende gevangenissen relateerde hij specifieke behoeften van gedetineerden en de mate waarin zij tevredengesteld werden in de bevrediging van deze behoeften aan de mate van psychopathologie. Hiervoor maakte hij gebruik van de “Prison Preference Inventory” (PPI), de “Environmental Quality Scale” (EQS) en de “Symptom Checklist” (SCL-90). De resultaten lieten zien dat het regime de mate van stress sterk kan beïnvloeden en dat stress invloed uitoefent op

de wijze waarop men het regime ervaart. Gibbs geeft een tweetal argumenten voor deze 'environment centered approach'. Er worden ten eerste meestal zwakkere statistische verbanden tussen persoonskenmerken en psychisch onwelbevinden gevonden dan tussen de omgevingsaspecten en psychisch onwelbevinden. Op de tweede plaats zijn de verschillen in symptoomscores tussen gedetineerden met en zonder een psychiatrische geschiedenis veel minder groot dan de verschillen in normale populaties buiten detentie tussen personen met en zonder psychiatrische voorgeschiedenis. Met andere woorden: psychopathologie in detentie kan zeker niet uitsluitend verklaard worden door het meenemen van reeds bestaande problemen.

Wright (1993) onderzocht 942 volwassen Amerikaanse gedetineerden in gewone gevangenissen. Hij stelde vast dat gevangenen zich minder snel aanpassen aan gevangenschap wanneer zij in een omgeving zitten waarin minder mogelijkheden aanwezig zijn zich te ontplooiën (minder activiteiten en ondersteuning), zich minder veilig voelen en minder sociale interacties kunnen aangaan. Ook de mate van ervaren controle over de omgeving werd als een belangrijke basis voor geweld, ziekte, angst en depressie onder gevangenen aangewezen. De mate van de ervaren controle is een centraal concept binnen studies naar psychisch welbevinden (Perlmutter & Monty; 1979; Wright & Goodstein, 1989). Minder controle kan leiden tot meer gevoelens van depressie, angst en stress (MacKenzie, Goodstein & Blouin, 1987; Porporino & Zamble, 1984; Ruback, Carr & Hopper, 1986). Geringe ervaren controle kan aanleiding geven tot aangeleerde hulpeloosheid en tot cognitieve tekorten en depressie (Goodstein, MacKenzie & Shotland, 1984).

Lazarus meldde al in 1966 dat gevangenen meer stress ervaren als er niet wordt voorzien in hun belangrijkste behoeften. Toch (1992) heeft deze behoeften vertaald in centrale thema's, waaronder *behoefte aan privacy, structuur, ondersteuning en emotionele feedback*. Hij vond dat de aanpassing aan een detentiesituatie gemakkelijker verloopt naarmate een gevangenis beter kan voorzien in deze specifieke behoeften van de gedetineerden.

Wooldredge (1999) onderzocht het psychologisch welbevinden van 481 gevangenen in twee sterk beveiligde en in één gemiddeld beveiligde inrichting, en vond dat gevangenen vaker en meer depressief en angstig waren en meer stress hadden als zij minder tijd te besteden hadden aan gestructureerde activiteiten, minder bezoek ontvingen en slachtoffer geweest waren van mishandeling door een medegevangene. De activiteiten die gevangenen in hun dagprogramma's aangeboden kregen bleken onvoldoende om een gevoel van controle te bewerkstelligen. Het ging ook hier om de mogelijkheid daarop invloed te kunnen uitoefenen. Te veel structuur bleek eenzelfde problematiek op te leveren als gebrek aan invloed. Andersom is het voorstelbaar dat het juist de depressieve gedetineerden zijn die minder gebruik maken van de aanwezige activiteiten en mogelijkheden om invloed uit te oefenen.

Samenvattend zijn er in de literatuur aanwijzingen voor gevonden dat een lange strafduur in een extra beveiligde inrichting in het algemeen niet noodzakelijkerwijze hoeft te leiden tot extra schade voor het psychisch welbevinden. In de loop van de detentie nemen stress, stressgerelateerde medische

condities, angst en depressie af en dat geldt ook voor het aantal incidenten waar gedetineerden bij betrokken zijn. Het psychologisch functioneren lijkt zich te stabiliseren, en naarmate de detentie vordert passen gedetineerden zich aan en lijken zich gaandeweg prettiger te gaan voelen. Wellicht speelt hierbij een rol dat sommige gedetineerden tijdens hun detentie minder last gaan krijgen van de problemen die zij bij aanvang van de detentie van buiten meenamen. Desondanks zijn er wel degelijk aanwijzingen dat een gevangenisregime ook negatieve effecten kan hebben op het psychisch welbevinden. Dit is met name het geval wanneer gedetineerden weinig invloed hebben of menen te hebben op hun dagelijkse verblijf. Een regime dat in de ogen van gedetineerden te weinig beslissingsbevoegdheid overlaat aan de gedetineerde, dat te weinig of juist een te rigide structuur van activiteiten aanbiedt, een regime dat te weinig veiligheid biedt (bijvoorbeeld aan mishandeling door medegedetineerden), te weinig privacy, te weinig of te strenge bezoeksregelingen, te weinig sociale interactie met PIW-ers, etc., een dergelijk regime loopt de kans meer stress, angst, depressie, en andere psychische klachten te veroorzaken.

1.2. Uitingen van overmatige psychische belasting

In de literatuur is ook gezocht naar uitingsvormen van psychische overbelasting en sensorische deprivatie. De vraag is op welke wijze stress en emotionele problemen zichtbaar en meetbaar zijn teneinde de studie van overbelasting in detentie mogelijk te maken. De bevindingen uit deze zoekactie kunnen globaal als volgt worden samengevat. Overmatige psychische belasting kan zich uiten in angst, depressie, slapeloosheid, en andere psychische klachten en in verminderd cognitief functioneren. Onderzoek wijst uit dat bij depressie en angst veel aspecten van het cognitief functioneren worden aangedaan. Aandacht en concentratie, logisch redeneren en het geheugen zijn de meest prominente cognitieve functies die onderzocht zijn op hun relatie met psychisch disfunctioneren (Cohen & O'Donnell, 1993; Veiel, 1997). Daarnaast kunnen ook de psychomotorische functies zoals prestatiesnelheid door psychische belasting en depressie worden beïnvloed (Ilsley, Moffoot & O'Carrol, 1995). Een stimulusarme omgeving, zoals gevonden wordt binnen detentie in een strikt regime, zou het cognitief functioneren kunnen beïnvloeden, met name waar het gaat om de snelheid waarmee binnenkomende informatie wordt verwerkt. Williams e.a. (1988, 1996) bieden een overzicht van de in de experimentele cognitieve psychologie gevonden relaties tussen angst, depressie, emotionele arousal in het algemeen en cognitieve functies als selectieve aandacht en concentratie, korte en lange termijn geheugen, motorische retardatie, abstract redeneren, probleemoplossend vermogen, algemeen geheugen, autobiografisch geheugen, woordvlotheid, selectieve attributie, en beoordeling (van risico's bijvoorbeeld). Het cognitief functioneren is een goede afspiegeling van de aan of afwezigheid van psychische belasting. Het zijn vooral de veranderingen in het niveau van cognitief functioneren die indicatief zijn voor emotionele disregulatie (Williams e.a., 1988; 1996). Het cognitief functioneren kan ook worden beïnvloed door lichamelijke factoren, zoals een fikse

verkoudheid, door slaaptekort, door relevante levensgebeurtenissen, door ziekte en door medicijngebruik.

1.3. Vraagstelling en hypothesen

Dit literatuuronderzoek levert enkele aandachtspunten voor de uitwerking van de vraagstelling voor het onderzoek. Zo lijkt het mogelijk psychische belasting te meten via het cognitief functioneren, de ervaren stress, en de ervaren controle over het dagelijkse leven in detentie. Vooral veranderingen in het cognitief functioneren zouden de invloed van het regime over de tijd kunnen weerspiegelen. Omdat veranderingen zich alleen maar in de loop van de tijd laten zien, moet de vraagstelling aandacht besteden aan dit tijdsaspect. Bovendien gaat het om de extra schade die het regime van de EBI zou kunnen opleveren. De vraagstelling wordt dan:

Is er sprake van een substantiële verandering in het psychisch welzijn van gedetineerden tijdens hun verblijf in de EBI in Vught? Zo ja, hoe verloopt dit proces? Welke factoren zijn van invloed op eventuele achteruitgang? Is aannemelijk te maken dat eventuele achteruitgang samenhangt met factoren die specifiek spelen in het regime in de EBI?

Deze vraagstelling kan alleen maar worden nagegaan door middel van een vergelijking met een ander regime met minder strikte veiligheidsbepalingen. Gekozen is voor het regime op de afdeling Beperkt Gemeenschapsgeschiedte Gedetineerden. Dit regime is evenzeer een strikt regime, maar op essentiële punten zijn de veiligheidsbepalingen minder stringent. Dit regime zal verder in het onderzoek als referentiepunt worden genomen. Als hypothesen worden geformuleerd:

De detentiesituatie in een strikt regime leidt tot een overmatige psychische belasting die zich uit in stress, depressie, affectief geladen gedrag, verminderd cognitief functioneren, slaapproblemen, verstoord rust/activiteitsritme, en ontevredenheid over het regime. Deze overmatige psychische belasting is groter in het EBI regime dan in het BGG regime. De invloed van het regime op deze uitingen van psychische belasting wordt groter naarmate men langer in het detentieregime verblijft.

1.4. De Extra Beveiligde Inrichting: regimeaspecten

De EBI beschikt over 24 cellen verdeeld in vier eenheden van ieder 6 cellen. Het aantal gedetineerden varieerde van een hoogste aantal van 29 in 1996 tot een laagste aantal van 14 in 2002. Er lijkt sprake te zijn van een continue daling van het aantal ingeslotenen. De gemiddelde verblijfsduur is 21 maanden. Voor plaatsing in de extra beveiligde inrichting komen gedetineerden in aanmerking die "een extreem vluchtrisico vormen en een onaanvaardbaar maatschappelijk risico vormen in termen van

recidivegevaar voor ernstige delicten, of bij ontvluchting een onaanvaardbaar maatschappelijk risico vormen, waarbij het vluchtrisico als zodanig hieraan ondergeschikt is” (Regeling van de Minister van Justitie, 15 augustus 2000, houdende regeek over de selectie, plaatsing, en overplaatsing van gedetineerden).

Voorafgaand aan plaatsing dient aan een aantal voorwaarden voldaan te zijn. De selectieadviescommissie voor de Extra Beveiligde Inrichting wordt voorzien van externe justitiële informatie omtrent het vluchtrisico en het onaanvaardbaar maatschappelijk risico van ontvluchting. De selectiefunctionaris hoort de betrokkene alvorens een beslissing te nemen. De door de gedetineerde tegen plaatsing aangevoerde argumenten worden vastgelegd in een selectieadvies. Als er binnen de selectiecommissie geen consensus wordt bereikt kan plaatsing alleen doorgang hebben als de selectiefunctionaris instemming verkrijgt van de directeur Gevangeniswezen. Als er sprake is van een spoedeisende plaatsing kan worden afgeweken van de hierboven omschreven stappen.

Elke zes maanden neemt de selectiefunctionaris een besluit omtrent de verlenging van het verblijf. Dit geschiedt op basis van een door de directeur van de EBI opgestelde gedragsrapportage, eventueel aangevuld met nieuwe externe justitiële informatie. Deze rapportage wordt eerst met de betrokken gedetineerde doorgesproken alvorens deze naar de selectiefunctionaris te sturen. Als daarvoor aanleiding is kan de selectiefunctionaris de informatie voorleggen aan het Penitentiair Selectie Centrum. Als een gedetineerde een strafrestant van minder dan anderhalf jaar heeft wordt hij uit de EBI geplaatst, behalve als er sprake is van uitlevering, een onaanvaardbaar maatschappelijk risico of een poging tot ontvluchting in het voorafgaande jaar. De directeur van de EBI kan tussentijds overplaatsing voorstellen waarmee de selectiefunctionaris akkoord kan gaan. De commissie wordt dan daarvan later op de hoogte gesteld (Penitentiaire Beginselenwet, art. 26).

De EBI kent een regime van beperkte gemeenschap (Penitentiaire Beginselenwet, art. 13), hetgeen betekent dat gedetineerden in een beperkte groep aan bepaalde activiteiten kunnen deelnemen. De activiteiten die plaatsvinden zijn: luchten, arbeid, lichamelijke oefening, sport en recreatie en andere activiteiten waarvoor de directeur toestemming verleent. Elke activiteit staat onder cameratoezicht. Om veiligheidsredenen wisselt het activiteitenprogramma per dag. Wel moeten de gedetineerden tijdig op de hoogte gesteld worden van het programma zodat zij kunnen aangeven of ze interesse hebben in participatie.

De architectuur van de EBI kenmerkt zich door een “zakelijke steriliteit”. De verblijfsruimtes van de gedetineerden, behalve de eigen cel, staan onder cameratoezicht. Er is geen uitzicht op de buitenwereld. Zowel het raam in de cel als de open bovenkant van de luchtplaats geven enkel uitzicht op de lucht. Per eenheid is er een afzonderlijke luchtplaats. Per eenheid is er een voorziening voor fitnessoefeningen.

Contact van gedetineerden onderling kan worden beluisterd door PIW-ers. Telefoongesprekken van gedetineerden en hun post worden gecontroleerd. Bij elke verplaatsing van de gedetineerde naar

specifieke verblijfsruimtes moet toestemming worden gevraagd aan de dienstdoende PIW-ers. Het personeel is in contact met de gedetineerden altijd in een numeriek overwicht of door een doorzichtige scheidingswand van hen gescheiden. Daarnaast worden gedetineerden geboeid als zij een looproute buiten de EBI volgen om bijvoorbeeld naar de tandarts geleid te worden. Dat geldt ook als in de ruimte waar de gedetineerden verblijven zich voorwerpen bevinden die een gevaar zouden kunnen opleveren voor de veiligheid. Wanneer een gedetineerde een ruimte verlaat en daarbij in fysieke nabijheid treedt met een PIW-er wordt hij altijd aan de kleding onderzocht en soms aan het lichaam (Model huisregels, 2000).

Programmaonderdelen en faciliteiten kunnen worden onderscheiden in:

Luchten: ten minste één uur per dag. Als de mogelijkheid daartoe bestaat en gedetineerden geen bezwaar hebben hun luchtperiode te delen met andere gedetineerden, kan deze tijdsduur worden verlengd.

Arbeid is niet verplicht. Aan het begin van de week kunnen gedetineerden zich hiervoor opgeven. Als zij zich opgeven dan verplichten zij zich voor een week aan deze activiteit. Tussentijds stoppen van arbeid wordt gezien als werkweigering. Deelname aan arbeid is mogelijk van maandag tot donderdag in de arbeidszaal. Arbeid wordt gezamenlijk met de andere gedetineerden van de eigen eenheid verricht.

Sport is gedurende ten minste tweemaal drie kwartier per week mogelijk, maar alleen onder supervisie van een instructeur. De aanwezige sportapparatuur mag in zijn afwezigheid niet worden gebruikt. Alleen de loopband mag zonder toezicht worden gebruikt.

Onderwijs en vorming. Gedetineerden hebben recht op onderwijs en vorming voor zover de activiteiten zich verenigen met de aard en duur van de detentie.

Recreatie is gedurende ten minste zes uren per week mogelijk, verspreid over twee of meer blokken van ten minste twee uur. Deze activiteiten vinden plaats in gemeenschap met gedetineerden van de eigen afdeling. In de recreatiezaal kan gebruik worden gemaakt van een computer en van spelmaterialen. Recreatietijd mag worden benut om te koken.

Keuken: in de keuken mag slechts één gedetineerde per keer aanwezig zijn. Hij mag koken voor andere gedetineerden van zijn eenheid. Al het benodigde materiaal moet worden verstrekt door de PIW-ers en moet na afloop worden geretourneerd voordat de gedetineerde de keuken verlaat. Het klaargemaakte voedsel mag enkel in de keuken worden genuttigd.

Bibliotheek: één maal per week mogen de gewenste boeken worden opgegeven.

Winkel: één maal per week is het mogelijk om aankopen te doen. De voorgaande dag geven de gedetineerden op een lijst aan welke producten zij wensen aan te schaffen. Aan het te besteden bedrag is een maximum gebonden.

Telefoneren mag ten minste tweemaal per week gedurende 10 minuten. Deze gesprekken worden beluisterd om de veiligheid van personeel en inrichting te bewaken.

Bezoek van persoonlijke aard is gedurende één uur per week toegestaan. Zowel persoonlijk consulaire als geprivilegieerd bezoek vindt plaats achter glas, behalve als daar door de directeur anders over beslist wordt. Ook deze gesprekken worden opgenomen.

Advocaat: Alleen de gesprekken met de advocaat vallen onder geheimhouding en worden derhalve niet opgenomen.

1.5. De afdeling voor Beperkt Gemeenschaps Geschikten: regimeaspecten

De BGG in Vught beschikt over 48 cellen. Deze cellen zijn verdeeld over vier vleugels met twee afdelingen van 6 cellen. Het totale aantal plaatsingen op de BGG in Vught in 2001 bedroeg 125 gedetineerden. De gemiddelde verblijfsduur is 6 maanden. Gevangenisafdelingen voor Beperkt Gemeenschaps Geschikten zijn bestemd als inrichtingen met een normaal beveiligingsniveau en een regime van beperkte gemeenschap. Het regime wordt gekenmerkt door: "Een restrictief regime teneinde gedetineerden te laten wennen aan het verblijf in de inrichting en hen daardoor tot rust te laten komen; Trachten het gedrag van de gedetineerden te beïnvloeden door intensieve (individuele) begeleiding door een mentor en door regimedifferentiaties in de vorm van bonus/malusactiviteiten; Een zodanig regelgeving dat duidelijk is dat er, zowel voor personeelsleden als gedetineerden, vrijwel geen ruimte is voor verschil in interpretatie; Kleinschalige afdelingen zodat voldoende controle kan worden uitgeoefend en snel kan worden ingegrepen bij conflictsituaties; Een activiteiten aanbod, onder meer naar inhoud en groeps grootte, dat is afgestemd op de aard van de doelgroep." (Circulaire Min van Justitie, 2000, citaat p. 24-2).

Het beveiligingsniveau wordt 'normaal' genoemd. Vluchtgevaarlijkheid en beheersrisico gelden mede als criteria voor plaatsing op de BGG afdeling. Beide criteria worden echter ook kenmerkend geacht voor plaatsing op de extra beveiligde afdeling. Ook de kleinschaligheid van de afdelingen en de groeps grootte wijzen op een meer dan gebruikelijk beveiligingsniveau.

Het is voor gedetineerden niet mogelijk zich buiten de cel te onttrekken aan het oog van de PIW-ers. Daarnaast worden er dagelijks controles uitgevoerd van de verblijfsruimtes op de afdeling. Onaangekondigd kunnen controle van de cel en urinecontrole plaatsvinden. Urinecontroles worden volgens een vast protocol uitgevoerd onder toezicht van personeel. Het niet willen meewerken of pogingen tot frauderen van de uitslag worden gerapporteerd. Een dergelijk rapport kan een disciplinaire straf of maatregel tot gevolg hebben.

Wanneer gedetineerden een activiteit ondernemen gebeurt dit in groepen van maximaal zes gedetineerden met twee bewaarders. Uitzondering hierop vormen arbeid en het luchten, waarbij er met groepen van 12 gedetineerden wordt gewerkt. Op de BGG afdeling wordt wekelijks 43 uur besteed aan activiteiten buiten de cel. Dit is wettelijk vastgelegd. In deze uren hebben de gedetineerden arbeid, creatieve activiteit, luchten, sporten, recreatie, bibliotheek, onderwijs en nevenactiviteiten binnen de inrichting (bijvoorbeeld kerkgang en kapper). Voor deze activiteiten geldt een vaststaand aantal uren

cq minuten per week. Het dagprogramma wordt gekenmerkt door relatief beperkte faciliteiten welke passen bij het beheersrisico en vluchtgevaar van de gedetineerden. Er is een onderscheid te maken tussen verplichte en vrije keuze activiteiten. Onder de verplichte activiteiten valt Arbeid. Hieraan wordt per week 20 uur besteed. Andere activiteiten, naar keuze zijn: *Bezoek* (2 uur), *Bibliotheek* (1 uur), *Winkel* (1 x per week), *Kerkdienst / Gespreksgroep* (1 uur), *Onderwijs* (1 uur), *Recreatie* (9 uur), *Sport* (1,5 uur), *Creatieve vorming* (1 uur), *Luchten* (7 uur) en *Telefoneren* (4x 15 minuten per week).

1.6. Verschillen tussen beide regimes

Het regime in de EBI kent meer en striktere veiligheidsbepalingen dan het regime in de BGG. Als gevolg daarvan ondergaan de EBI gedetineerden meer controles, fouilleringen, visitaties, meer cameratoezicht, controle van post, telefoon en cellen. De nabijheid van PIWers wordt meer door veiligheidsbepalingen omgeven, zo verblijft de sportinstructeur altijd achter glas, omstandigheden om bezoek te ontvangen zijn onderhevig aan meer regels en controles, bij verplaatsingen worden gedetineerden geboeid, etc. Gedetineerden kunnen zich niet onttrekken aan het toezicht van de PIWers. Dit alles weerspiegelt de zorg van directie en staf en van het justitiële apparaat om mogelijke veiligheidsrisico's te voorkomen. Tot in de kleinste details wordt het voorzorgprincipe gehanteerd om gevaar, gijzelingen of ontvluchtingen te voorkomen.

In het BGG regime is van dit alles minder sprake. Beheersrisico en vluchtgevaar zorgen weliswaar voor beperkte faciliteiten, maar de beperkingen zijn minder rigoureuus dan in de EBI. Zo kunnen gedetineerden makkelijker met elkaar in contact komen, met minder toezicht van PIWers. Groepen van zes of twaalf gedetineerden kunnen activiteiten ontplooiën of luchten in aanwezigheid van slechts twee PIWers. Gedetineerden in de EBI lijken meer sensorische deprivatie te kennen, hun omgeving is in meerdere mate stimulusarm. Voor het onderzoek is relevant of deze verschillende niveaus van controle, met name waar het gaat om visitaties en bezoeksregeling, en de mogelijke verschillen in sensorische deprivatie, leiden tot verschillende reacties in de psychische conditie. Daarbij kan echter niet worden voorbijgegaan aan de verschillende kenmerken van beide groepen gedetineerden, verschillen die een simpele vergelijking tussen beide condities bemoeilijken.

2. ONDERZOEKSOPZET EN UITVOERING

Het onderhavige onderzoek betreft een beschrijvend en vergelijkend onderzoek aan de hand van intensieve bestudering van individuele gedetineerden in twee strikte detentieregimes. De afdeling voor Beperkt Gemeenschapsgeschiedte Gedetineerden uit Vught werd gekozen als contrastgroep omdat deze afdeling qua striktheid van het regime voor een deel lijkt op de EBI, maar met minder mate van gestrengheid van de regime-aspecten die centraal staan in dit onderzoek (visitaties, bezoekenregeling, persoonlijk contact met PIWers). Een reguliere afdeling van een Huis van Bewaring of Gevangenis werd niet geschikt geacht als contrastgroep omdat de kenmerken van de gedetineerden (bijvoorbeeld verblijfsduur en strafresistant) zo zeer verschillen van die van de EBI populatie dat een vergelijking zinloos zou zijn.

Intensieve bestudering geschiedde op basis van herhaalde metingen, bij de gedetineerden afgenomen met tussenpozen van vier maanden, en verzameld middels PIWers op basis van maandelijkse of viermaandelijke rapportage. Zoveel mogelijk gedetineerden van de EBI en van de BGG werden gevraagd deel te nemen aan dit onderzoek door middel van het geven van interviews, het toestaan van bepalingen van stress en het rust/activiteitsritme, meewerken aan neuropsychologische testafnamen, en het invullen van vragenlijsten. Daarnaast werd, met toestemming, informatie over individuele gedetineerden verzameld uit medische en psychologische dossiers en dagrapportages, en werden maandelijks observatielijsten ingevuld door PIW-ers, dit alles teneinde een gedetailleerd beeld te verkrijgen over het individuele gedrag en individuele bijzonderheden. Tevens werd gebruik gemaakt van de observaties van de onderzoekster.

Het betreft derhalve enerzijds een beschrijvend onderzoek waarbij individuele gedetineerden intensief werden bestudeerd en gevolgd over de tijd, waarbij kwantitatieve en kwalitatieve onderzoeksmethoden werden gecombineerd, anderzijds betreft het een vergelijkend onderzoek waarbij de groep gedetineerden van de EBI werd vergeleken met een groep gedetineerden uit de BGG, teneinde de extra belasting die het EBI regime mogelijk met zich zou meebrengen te kunnen afzetten tegen het minder strikte regime in de BGG.

De gekozen onderzoeksopzet kent zijn beperkingen. Omdat de populaties van de EBI en de BGG op belangrijke kenmerken, zoals nationaliteit en verblijfsduur, verschillen, kunnen vergelijkingen tussen beide condities slechts worden opgevat als aanwijzingen, en niet als bewijs, van de verschillen in invloed op de psychische conditie van gedetineerden. We spreken dan ook niet van de BGG als een controlegroep, maar van de BGG als een contrastgroep.

Het toeschrijven van regime-invloeden aan de psychische conditie van EBI gedetineerden zou uitsluitend mogelijk zijn geweest wanneer gedetineerden die daarvoor in aanmerking zouden komen, willekeurig zouden zijn toegewezen aan de EBI of aan een andere conditie, bijvoorbeeld een regulier

detentieregime, en dan zouden worden vergeleken met elkaar op relevante variabelen. Om voor de hand liggende redenen was een dergelijke onderzoeksopzet niet realiseerbaar. Dit betekent ook dat er geen “base-line” meting is waartegen ontwikkelingen kunnen worden afgezet. Het trekken van causale gevolgtrekkingen is dus onmogelijk.

Het intensief bestuderen van EBI gedetineerden door hen in principe een jaar lang te volgen moest inzicht opleveren omtrent individuele ontwikkelingen, waarbij zowel de regimegebonden als externe factoren een rol konden spelen. Bij voorbaat moest ermee rekening worden gehouden dat het moeilijk zou zijn om de individuele resultaten te combineren tot resultaten die algemene uitspraken mogelijk maken over de invloed van het EBI regime, mede vanwege de te verwachten kleine aantallen in de onderzoeksgroep. Causaliteit kan dus niet worden aangetoond. Wel is het mogelijk om door combinatie van verschillende bronnen van informatie tot uitspraken met een zekere mate van waarschijnlijkheid over de aard en omvang van regime-effecten te komen.

2.1. METHODE

Alle gedetineerden die gedurende de onderzoeksperiode van 12 maanden in de EBI verbleven kwamen in aanmerking. Alle gedetineerden die binnen de onderzoeksperiode van 12 maanden tenminste 6 maanden op de BGG verbleven kwamen in aanmerking. Gedetineerden die tijdens de onderzoeksperiode een van beide afdelingen zouden verlaten zouden, indien mogelijk, gevolgd worden in een volgende detentiesituatie. Gedetineerden die geen Nederlands, Engels, Frans of Spaans beheersten, zouden worden uitgesloten. Dit kwam echter in geen van beide groepen voor. Gedetineerden die naar de inschatting van de onderzoeker of PIW-ers niet in staat waren om de neuropsychologische tests bij af te nemen werden uitgesloten. Dit kwam één keer voor. Wanneer de teamleiders van de BGG of de EBI van mening waren het contact van een gedetineerde met de onderzoekster zou leiden tot beheersproblemen of tot gevaar voor de onderzoekster, werd de gedetineerde uitgesloten. Dit kwam twee maal voor.

De dataverzameling in de BGG vond plaats tussen 1 mei 2001 en 30 juni 2002. De dataverzameling in de EBI vond plaats tussen 1 mei 2002 en 14 april 2003.

2.1.1. Benadering van gedetineerden

De onderzoekster vroeg in individuele gesprekken met gedetineerden hun medewerking aan dit onderzoek. Aanvankelijk werd in de BGG afdeling een groepsgewijze introductie aan gedetineerden gegeven, maar vanwege een grote doorstroming moest snel overgeschakeld worden op individuele gesprekken. Deze gesprekken werden aangekondigd door de PIW-ers, en de gedetineerden ontvingen voorafgaande aan dit gesprek een brief van de inrichtingsdirecteur met een toelichting op het

onderzoek. Voor degenen die geen Nederlands beheersten was deze brief vertaald in het Engels, Frans of Spaans. In het gesprek om medewerking te vragen werd benadrukt dat het om vrijwillige deelname ging, dat gedetineerden hun toestemming op elk moment konden intrekken, en dat de verkregen informatie vertrouwelijk zou worden behandeld, dit alles volgens de richtlijnen van het Ministerie van Justitie en volgens de richtlijnen van de ethische toetsing door het Ministerie van Justitie. Duidelijk werd meegedeeld dat de vertrouwelijkheid van de ingewonnen informatie door de onderzoekster doorbroken zou worden wanneer de gedetineerde zou melden zichzelf of een ander iets aan te zullen doen, of wanneer hij melding zou maken van een voorgenomen ontvluchting. Indien een gedetineerde wilde meewerken aan het onderzoek werd hem verzocht een informed-consent formulier te ondertekenen. Daarin kon de gedetineerde afzonderlijk toestemming geven voor de testprocedure, het gebruik van actometers, het leveren van speeksel voor de cortisolmeting, en inzage in het medische en/of psychologische dossier.

2.1.2. Testafnamen en interviews

De neuropsychologische testen en de interviews werden in hetzelfde contact afgenomen in de bezoekersruimte van de EBI. Gedetineerde en onderzoekster waren gescheiden door een glazen ruit. Gedetineerden konden aan hun kant van de glazen ruit een computer bedienen op aanwijzingen van de onderzoekster. Wanneer gedetineerden een pen of papier moesten worden overhandigd, werd dit gedaan door een PIW-er die met een belseinhaal kon worden opgeroepen. Wanneer de gedetineerde geen Nederlands of Engels sprak werd een tolk ingeschakeld (alleen Frans en Spaans), die plaatsnam naast de onderzoekster. Op de BGG afdeling vonden het interview en de testafname plaats op de eigen cel van de gedetineerde.

De dataverzameling werd voornamelijk verricht door een op dit onderzoek aangestelde psychologe met als specialisatie neuropsychologie. In de laatste fase van het onderzoek in de EBI werd zij bijgestaan door een studentenassistent.

2.2. Meetinstrumenten

De geringe regelmogelijkheden (onvrijheid, ervaren gebrek aan controle) die gedetineerden hebben op hun verblijf in de EBI en in mindere mate in de BGG, zouden bepalend zijn voor de mate van psychische belasting die op zijn beurt gevolgen heeft voor de psychische conditie. De ervaren controle werd onderzocht middels vragenlijsten naar de beleving van de detentieomgeving, de Prison Preference Questionnaire en de Environmental Quality Scale. Daarnaast werden in een persoonlijk interview vragen gesteld over de mate van ervaren controle. De mate van psychische belasting werd gemeten door het bepalen van cortisolconcentraties in speeksel samples, door meting van het rust/activiteitsritme, het waak-slaapritme, en van slaapproblemen. De psychische conditie werd

gemeten met stemmingslijsten, met gedragsobservaties en gedragsrapportages van PIWers, door vragen te stellen in het persoonlijk interview, en door een batterij van neuropsychologische testen die een objectieve indicatie geven van het cognitief functioneren.

Bij het samenstellen van het meetinstrumentarium is er naar gestreefd objectieve meetinstrumenten te gebruiken die zelfrapportages door gedetineerden kunnen objectiveren. Gezien de mogelijkheid op sociaal wenselijke antwoorden of gezien het mogelijke belang van gedetineerden om hun psychische conditie rooskleuriger of juist slechter voor te stellen dan deze in werkelijkheid is, is getracht objectieve meetinstrumenten te gebruiken die niet makkelijk te manipuleren zijn. Overeenkomsten tussen zelfrapportages en objectief geconstateerde bevindingen winnen hiermee aan zeggingskracht.

In het navolgende wordt het onderzoeksinstrumentarium gepresenteerd. Daarbij geldt dat de meeste instrumenten op de viermaandelijke meetmomenten werden afgenomen, behalve de biografische gegevens die op een enkel moment vlak na inclusie in het onderzoek werden verzameld, en de gedragsobservaties die maandelijks door PIWers werden ingevuld.

2.2.1. Neuropsychologische testbatterij: Neurobehavioral Evaluation System (NES: Letz, 1993; Krengel e.a., 1996; White e.a., 1996)

Voor het cognitief functioneren werd een neuropsychologische testbatterij gekozen die op gecomputeriseerde wijze kon worden afgenomen. Deze bevat testen die zich richten op: psychomotorische vaardigheden zoals motorische snelheid, visuo-motorische coördinatie en volgehouden aandacht, korte en lange termijn geheugen en cognitieve vaardigheden. Er is sprake van een gestandaardiseerde afname. Bij het overschrijden van een foutendrempel komt de gedetineerde steeds opnieuw bij de instructie terug totdat hij deze voldoende heeft begrepen en een reële testprestatie laat zien. Gekozen onderdelen van deze testbatterij zijn:

- 1) *Finger Tapping Test* (FTT, Bouma e.a., 1996, 1998; Halstead, 1947; Reitan & Wolfson, 1993; Spreen & Strauss, 1991; Lezak, 1995). Deze eenvoudige test, een subtest van de Halstead-Reitan batterij, richt zich op motorische snelheid en accuratesse.
- 2) *Continuous Performance Test* (CPT, Rosvold e.a., 1956). Deze test meet volgehouden visuele aandacht. Het programma bekijkt de gemiddelde reactiesnelheid, aantal non-responsen, vals-positieven en variatie in aandacht. De CPT bevat zowel de standaard kenmerken van een reactietijd taak als de evaluatie van volgehouden aandacht.
- 3) *Pattern Memory Test* (PMT, Warrington & James, 1967). Deze test richt zich op het visuele werkgeheugen (Letz, 1993).
- 4) *Visual Digit Span Test* (VDS, korte termijngeheugen). Dit is de gecomputeriseerde versie van de subtest Cijferreeksen uit de Wechsler Memory Scale (WMS, Bouma e.a., 1996, 1998; Wechsler, 1945). Hoewel deze test op een andere wijze, niet auditief, wordt afgenomen,

spelen toch een aantal van dezelfde aspecten een rol. De test richt zich op temporele ordening (het in de goede volgorde onthouden van de aangeboden informatie). De opdrachten een aangeboden reeks cijfers vooruit en achteruit te herhalen meten elk een andere functie. Bij de vooruit te herhalen conditie wordt een beroep gedaan op de efficiëntie van aandacht terwijl de achteruit te herhalen conditie zich richt op het werkgeheugen waarbij informatie moet worden opgeslagen en bewerkt.

- 5) *Symbol Digit Substitution Task (SD)*. Een gecomputeriseerde versie van de digit symbol substitutie test van de WAIS (Wechsler Adult Intelligence Scale, 1955). Deze test doet een beroep op de verwerkingssnelheid van informatie. Deze test meet in hoeverre men in staat is de aandacht op symbolen te richten, deze te verwerken, te onthouden en te reproduceren. Er wordt een beroep gedaan op aandacht en concentratie, motorische snelheid, visueel-motorische coördinatie, perceptuele organisatie en snelheid. Symbol Digit Substitutie geeft een redelijk goede indicatie voor algemene intellectuele capaciteit (Bouma, e.a., 1996).
- 6) *Switching Attention Test (SAT)*. Deze test richt zich op de vaardigheid van een persoon om op een snelle en efficiënte wijze te switchen tussen twee soorten van responsmogelijkheden, afhankelijk van de aangeboden stimulus. Het gaat hierbij om het actief kunnen onderdrukken en activeren van responsen. Hierbij zijn cognitieve flexibiliteit en reactiesnelheid van belang (Bouma e.a., 1996, 1998).
- 7) *Simple Reaction Time Test (SRT)*. Deze test vraagt niets anders dan de snelst mogelijke reactie op een gegeven stimulus. Deze visuele reactietijd taak geeft een goed beeld van het psychomotorisch functioneren. Zowel de voorkeurshand als de niet voorkeurshand worden hierbij getest op motorische snelheid (Bouma e.a., 1996, 1998).

De verschillende testen in de NES zijn opgebouwd uit subscores die elk een specifieke informatiebron vormen voor het prestatieniveau op een cognitieve functie. De test-heretest betrouwbaarheid van de verschillende subtesten en van het totaal zijn goed te noemen.

Voor verdere analyse zijn de verscheidene subtestscores samengenomen zodat ze tezamen cognitieve domeinen vormden. Deze variabelen nemen elke een cognitief deelgebied voor hun rekening. Zo bestaat de variabele *Geheugen* uit de score behaald op de cijferreeksen voor- en achteruit. De variabele *Aandacht & Concentratie* bestaat uit de foutscores op de Pattern Memory test, de Finger Tapping test, Symbol Digit test en het aantal fouten gemaakt tijdens de Switching Attention test. De variabele *Informatie Verwerkingssnelheid* bestaat uit scores op de Reactie Tijd testen. De variabele *Motoriek* bevat uiteraard de testen met een sterk motorische component zoals de Finger Tapping test. *Responsinhibitie* bevat het aantal vals positieven op de Continuous Performance test. Alle afnamen van de NES vonden plaats voor 4 uur 's middags. De gemiddelde afnameduur van deze batterij bedraagt anderhalf uur.

2.2.2. Raven Progressive Matrices

Dit is een niet-verbale, visuele test, waarmee het vermogen tot abstract denken en analoog redeneren kan worden onderzocht. Prestaties worden niet beïnvloed door vroegere ervaringen of verbale vermogens. De test kan door personen uit verschillende taalgebieden moeiteloos worden gemaakt. De test-hertest betrouwbaarheid van deze test is hoog, dat wil zeggen dat de prestaties op deze maat over de tijd heen constant zijn. Leereffecten zijn bij deze test niet te verwachten. De test is in het huidige onderzoek ook benut als controlemiddel op het mogelijk opzettelijk negatief willen beïnvloeden van de resultaten (Raven, Court, & Raven, 1983, 1984)

2.2.3. Cortisol

Er is een relatie aangetoond tussen cortisol en psychologische stress, met name waar deze stress te maken heeft met een gebrek aan controle over de omgeving, gebrek aan voorspelbaarheid en gebrek aan nieuwe informatie (Kirschbaum & Hellhammer, 1994). Psychologische stress is van invloed op de Hypothalamus-Hypofyse-Bijnierschors (Adrenal cortex)-As. Cortisol wordt door de bijnierschors geproduceerd in reactie op ACTH uit de hypofyse, die weer reageert op CRF uit de hypothalamus. Dit systeem reageert op informatie over stresserende factoren die van buitenaf invloed uitoefenen. De hoeveelheid cortisol in ons bloed, urine en speeksel, is niet enkel afhankelijk van de hoeveelheid stress die we ervaren. Er is tevens sprake van een circadiaan ritme (dag/nachtritme). Ons cortisol-niveau is in de morgen hoger dan in de avond. Cortisol wordt middels verschillende ‘pulsen’ ’s ochtends uitgescheiden. Om een idee te krijgen van het gemiddeld cortisol-niveau bij de gedetineerden is gekozen voor een afname van speeksel, de minst stressvolle cortisolmeting, op twee momenten op de dag. Door gedetineerden werd, in de voormiddag tussen 12.00 uur en 12.30 uur en in de middag tussen 14.00 uur en 14.30 uur 1 á 1,5 minuut gekauwd op een watje. De watjes zijn geanalyseerd in het laboratorium van de VU bij de afdeling farmacologie.

2.2.4. Actigrafie

Door polsactigrafie, uitgevoerd met een sensor die als een polshorloge wordt gedragen werd gedurende een periode van 7 dagen en nachten het rust-activiteitsritme gemeten (Scherder e.a., 1999; Van Someren e.a., 1996). Van de verkregen registraties van rust-activiteitsritmes werden de volgende variabelen berekend: *Interdaily Stability (IS)*, een maat voor de koppelkracht tussen de mate van activiteit die tentoongespreid wordt en stabiele ‘zeitgebers’ (zoals maaltijden); *Intradaily Variability (IV)*, een maat voor de wijze waarop perioden van rust en activiteit over de dag zijn verdeeld; *de vijf minst actieve uren per dag (L5)*, *de 10 meest actieve uren per dag (M10)*, en de *Relative Amplitude*

(RA), een verhoudingsmaat tussen L5 en M10, die een indicatie vormt van het verschil in activiteit overdag en 's nachts, ofwel het waak-slaapritme. Analyse van het activiteitenpatroon gedurende de nacht geeft een indicatie van de slaapkwaliteit, uitgedrukt als *Slaapefficiëntie* (zie bij slaappatroon)

2.2.5. Slaappatroon

Het slaappatroon van gedetineerden werd onderzocht met verschillende methoden:

1) *Slaapinterview*. Navraag werd gedaan naar het slaapedrag door middel van een semi-gestructureerd slaapinterview. Hierbij werd navraag gedaan naar het slapen door de week en in het weekend, het doorslapen, de tijden waarop men gaat slapen en mogelijke redenen voor slaapverstoringen. Tevens werd gevraagd in hoeverre de slaap mogelijk werd beïnvloed door dagprogramma's (zoals vroege versus late start van deelname aan arbeid).

2) *Nachtcontroles*. Op de BGG werd gedetineerden gevraagd of zij er bezwaar tegen hadden als er tijdens de nachtelijke ronde van de PIW-ers notities werden gemaakt van hun activiteiten. Deze controles werden tijdens het dragen van de actometer uitgevoerd. De controle kon de slaapervaring van de gedetineerden verifiëren. Subjectieve slaapbeleving hoeft immers niet overeen te komen met het objectief geobserveerde slaapedrag. Er bleek echter veel weerstand tegen deze vorm van controle waardoor werd besloten deze meting niet toe te passen op de EBI. De controle werd daar middels logboekjes opgevangen.

3) *Logboekjes*. Omdat een uitgebreidere analyse na het bekijken van de BGG gegevens wenselijk werd geacht zijn logboekjes voor gedetineerden en PIW-ers ontwikkeld. Beiden werden gevraagd zo precies mogelijk de dagelijkse activiteiten te beschrijven gedurende de week dat de actometer werd gedragen.

4) *De Slaapmeter*. Deze geeft een subjectieve oordeel weer van de gedetineerde over zijn slaap. Het betreft een enkele vraag: "Hoe heeft u vannacht geslapen?" De gedetineerde omcirkelt vervolgens een van zeven gezichtjes die elk een andere uitdrukking hebben. Het eerste gezichtje betekent dat men 'heel erg goed geslapen heeft' en het zevende betekent 'heel erg slecht geslapen heeft'. Met deze 'meter' kunnen eventuele artefacten bij het dragen van de actometer worden onderschept.

5) *De Groninger Slaap Kwaliteit Schaal (GSKS)* is ontwikkeld om te kunnen differentiëren tussen de mate van slaapklachten (geen tot ernstig) en de verschillende niveaus van ervaren slaapkwaliteit. Bij een score van 0 ondervindt men geen slaapklachten, en bij de score 14 heeft men veel en ernstige slaapklachten. De GSKS is een invariant meetinstrument ten opzichte van geslacht, leeftijd, beroep, of slaapconditie (Kampman, 1981). De GSKS is over alle mogelijke condities, ongeacht onderzoeksgroep en afname van het tijdstip, vergelijkbaar.

6) *Slaapefficiëntie*. Met behulp van de Actigrafie is het mogelijk het activiteitenpatroon gedurende de nacht om te zetten in een maat voor slaapefficiëntie (Wicklow, 2000).

2.2.6. Vragenlijsten naar de beleving van de detentie

Voor de meting van de beleving van de detentieomgeving werd gekozen voor twee veelgebruikte meetinstrumenten:

1) *Prison Preference Questionnaire (PPQ)* Op deze vragenlijst geven de gedetineerden aan hoe belangrijk zij de verschillende behoeften vinden in onderlinge relatie (Toch, 1992). In de 56 vragen van de PPQ worden specifieke behoeften uit elk van de 8 dimensies 2 keer aan elkaar gepaard. De PPQ bestaat uit acht verschillende schalen: behoefte aan en tevredenheid met de aangeboden hoeveelheid en soort activiteiten, emotionele steun van familie/vrienden en personeel, de mate van vrijheid, de mate van autonomie, de mate van privacy, veiligheid, sociale stimulatie, de mogelijkheden voor sociale interactie en gezelschap en sociale activiteiten, structuur, de duidelijkheid van de regels en steun: mogelijkheden tot het ontwikkelen van vaardigheden en studeren. Hoe hoger de score, hoe meer tevreden men is over dat betreffende concept in relatie tot de andere concepten.

2) *Environmental Quality Scale (EQS)* meet in hoeverre gedetineerden vinden dat tegemoetgekomen wordt aan hun behoeften. De schaal is onderverdeeld in 7 subschalen gericht op tevredenheid met de mate van privacy binnen de inrichting, aangeboden hoeveelheid en soort activiteiten, mate van autonomie binnen de inrichting, duidelijkheid van de regels, routine en ontwikkelingen in de strafzaak (zekerheid), de veiligheid binnen de inrichting, emotionele steun van familie/vrienden en personeel binnen de inrichting en tevredenheid met assistentie bij het oplossen van problemen en het beantwoorden van vragen. Voor elk van de zeven schalen wordt een aantal stellingen voorgelegd met antwoordcategorieën variërend van helemaal oneens tot helemaal mee eens (Gibbs, 1991).

2.2.7. Semi-gestructureerd interview

In het semi-gestructureerde interview werd de gedetineerden gevraagd hoe zij de detentiesituatie ervaren en wat zij plezierig of onplezierig vinden. Hierbij werden de gegeven antwoorden geturfd op een aantal vooraf bepaalde categorieën waaronder: contacten met PIW-ers, medegedetineerden, andere functionarissen, eten, privacy, bezoek, faciliteiten en arbeid. De door gedetineerden opgenoemde aandachtspunten werden vervolgens gescoord door hen te vragen of zij: *heel tevreden* (4), *tevreden* (3), *ontevreden* (2) of *heel ontevreden* (1) over dit onderwerp waren. Als laatste werd gevraagd welke overige interne en externe relevante gebeurtenissen een rol hadden gespeeld in de detentiesituatie in de afgelopen tijd. Bij een tweede meting betrof dit gebeurtenissen in de periode sinds de eerste meting.

2.2.8. Vragenlijsten naar stemming

1) *Screening op Depressie (CES-D)* Deze schaal is een korte zelfrapportage vragenlijst ontworpen om depressieve symptomatologie in de algemene populatie te meten (Radloff, 1977). De test kan door niet-psychiatrisch geschoolde interviewers worden afgenomen. Meestal wordt een score van 16 of hoger aangehouden als cut-off score waarboven de kans groot is dat er sprake is van klinisch relevante depressie (Beekman e.a., 1994). De betrouwbaarheid van deze vragenlijst is goed te noemen.

2) *Stemmingsvragenlijst*. Omdat het verbaliseren van emotioneel geladen situaties of subjectieve oordelen gedetineerden voor problemen kan stellen, is er gezocht naar een andere oplossing om zicht te krijgen op de dagelijkse gemoedstoestand van de gedetineerde. Daarbij telt dat er in de onderzoeksgroep nogal wat gedetineerden zijn die het Nederlands niet beheersen. Er is daarom gekozen voor het gebruik van een zogenaamde Stemmingmeter gebaseerd op de Profile of Mood States en de Visual Analoge mood scale (Nyenhuis, e.a., 1999; Little & Penman, 1989). Hierop kan men een van zeven gezichtjes omcirkelen die ieder een andere stemming uitdrukken variërend van heel erg gelukkig tot heel erg ongelukkig. De stemmingmeter werd gedurende 7 dagen tijdens het dragen van de actometer afgenomen.

2.2.9. Biografische gegevens

De inrichtingspsychologen en de Medische Dienst leverden gegevens aangaande psychopathologie en gezondheid. Daarnaast is gebruik gemaakt van de dossiers voor het verkrijgen van relevante gegevens aangaande straftoemeting, detentiegeschiedenis, en andere relevante achtergrondgegevens.

2.2.10. Gedragsobservaties

De PIW-ers werden verzocht over iedere gedetineerde op systematische wijze gedragsobservaties te maken: de PBRS die maandelijks werd ingevuld, en de gebruikelijke dagrapportages werden door de onderzoeker gescoord op enkele gedragsdimensies.

1) *Prisoner Behavior Rating Scale (PBRS, Cooke, 1998)*.

De PBRS werd ter invulling voorgelegd aan de PIW-ers. Deze vragenlijst is een valide en betrouwbaar observatie-instrument in empirisch onderzoek ontwikkeld voor het meten van gedrags- en affectstoornissen in gedetineerdenpopulaties (Ingram, 1987; Porporino, 1986). Het bestaat uit een 36-tal vragen zoals: hield zich niet aan de regels, is agressief geweest tegenover medegedetineerden, tegenover stafleden, leek ergens over in te zitten, leek bang te zijn voor

medegedetineerden. Antwoordcategorieën zijn “nooit, zelden, soms, regelmatig en meestal”. Drie dimensies worden in dit instrument onderscheiden: anti-autoritair c.q. agressief gedrag, angst-depressie, en verward c.q. sloom/suf gedrag. Deze dimensies lijken betrouwbaar qua test-hertest correlaties en inter-rater-reliability. Predictieve validiteit t.a.v. toekomstig storend/gestoord gedrag is goed. Deze lijst werd voor iedere gedetineerde elke maand ingevuld door een PIW-er.

2) *Gedragsrapportages*. De gebruikelijk ingevulde gedragsrapportages werden door de onderzoekers bekeken en gescoord op een aantal zaken:

Verbaal positief en negatief gedrag: Het maken van positieve opmerkingen of grapjes naar medegedetineerden dan wel personeel, versus schelden, bedreigen, ‘kankeren’.

Non-verbaal positief en negatief gedrag: zich correct gedragen naar personeel en medegedetineerden, hulpvaardig, medewerking verlenen aan of juist niet meewerken aan, ‘uittesten’ van anderen, provoceren, tegen elkaar uitspelen van medegedetineerden dan wel personeel, humeurig gedrag, zichzelf opfokken.

Overwegend teruggetrokken gedrag: het niet deelnemen aan groepsactiviteiten, op cel blijven, niet deelnemen aan het luchten, het algemene beeld dat de PIW-ers van hem hebben. Een plaatsing in isolatie werd niet hier geturfd.

Overwegend participerend gedrag: waaruit naar voren komt dat de gedetineerde naar behoren participeert in het dagprogramma en goed samenwerkt met zijn medegedetineerden en het beeld dat de PIW-er van hem heeft over de gehele dag heen.

Correcties/waarschuwingen: het door een of meerdere PIW-er(s) actief moeten ingrijpen, aanspreken op of bijsturen van gedrag van een gedetineerde.

Rapporten: Rapporten worden expliciet vermeld in de dagrapportages. Gaan altijd vooraf aan een maatregel.

Maatregelen: plaatsing in isoleercel, celstraffen, toepassing van handboeien, wegnemen of onthouden van activiteiten of middelen.

2.3. Problemen bij de uitvoering van het onderzoek

Het voornemen om gedetineerden te volgen in andere inrichtingen of buiten detentie stuitte op verschillende problemen. Allereerst bleken gedetineerden die in vrijheid werden gesteld niet verder te willen deelnemen aan het onderzoek. Voorts bleek bij vervolgdetenties het introduceren van het onderzoek bij kader en personeel en het starten van de onderzoeksprocedure veel te kostbaar te zijn.

In de loop van het onderzoek bleek dat de doorstroming van gedetineerden zowel op de BGG als op de EBI groter was dan voorzien. Dit betekende dat het onmogelijk was gedetineerden gedurende het hele jaar te volgen met vier meetmomenten. In de praktijk bleek het slechts mogelijk te zijn een gedeelte

van de onderzoeksgroepen twee maal te testen, vier gedetineerden slechts (3 BGG, 1 EBI) konden drie maal gezien en getest worden. Dit betekent dat de vraagstelling maar ten dele kan worden beantwoord. In plaats van over een jaar kunnen de resultaten slechts over een periode van 4 maanden tot een half jaar worden beschreven. Van de gedetineerden van de BGG en de EBI die aan de eerste meting deelnamen kon slechts de helft voor een tweede maal getest worden. Het gemiddelde tijdsinterval tussen twee meetmomenten was 3,5 maand.

2.4. Analysemethoden

Voor het analyseren van de data is gebruik gemaakt van t-toetsen voor het verschil van gemiddelden, waar nodig werd gebruik gemaakt van toetsen die rekening houden met niet-normaal verdeelde variabelen en kleine groepsgrootte. Bij herhaalde metingen werd gebruik gemaakt van t-toetsen voor gepaarde waarnemingen. Het significantieniveau is op .05 gezet, maar ook de verschillen die bij een overschrijdingskans van .1 significant zouden zijn worden gemeld. Wanneer vergelijkingen van gemiddelden vanwege kleine aantallen respondenten een aanzienlijk maar (net) niet significant verschil lieten zien werd de effect-size uitgerekend. Waar meer dan twee niveaus van de onafhankelijke variabele aanwezig waren is gebruik gemaakt van F-toetsen. Pearson correlaties werden berekend indien van toepassing. Daar waar een duidelijke richting van het verschil werd verwacht werd eenzijdig getoetst, in de andere gevallen tweezijdig.

2.5. Kenmerken onderzoeksgroepen.

Van de 14 EBI-gedetineerden die in aanmerking kwamen hebben er 11 aan het onderzoek deelgenomen (79%). Van de 48 BGG-gedetineerden die in aanmerking kwamen hebben 32 aan het onderzoek deelgenomen (67%).

2.5.1. Demografische kenmerken

EBI: De gemiddelde leeftijd was 36 jaar, de nationaliteiten waren: Nederlands (3), Turks (2), Slovenisch (1) Servisch (1), Frans (1), Grieks (1), Colombiaans (1) en uit een ander Zuid-Amerikaans land (1). Van de 11 gedetineerden beheersten er drie de Nederlandse taal, vijf beheersten Engels, twee Spaans en één Frans. Zeven van de elf gedetineerden waren in religieus opzicht niet praktiserend, twee waren Katholiek, en twee Joods. Opleidingsniveaus waren: Lagere school (4), LBO (1), MBO (2), MAVO (1), VWO (2).

BGG: De gemiddelde leeftijd was 32 jaar, de nationaliteiten waren: Nederlands (25), Turks (2), Iranes (1), Irakees (1), Marrokaans (1), Slavisch (1), Zuid-Amerikaans (1). Van de 32 gedetineerden

beheersten 30 de Nederlandse taal, één gedetineerde beheerste Engels, en één beheerste Spaans. Achttien gedetineerden waren in religieus opzicht niet praktizerend, acht waren Katholiek, vijf Moslim, en één Nederlands Hervormd. Opleidingsniveaus waren: tot en met lagere school (15), LBO (6), MBO (2), MAVO (4), HAVO (3), VWO (1), HBO (1).

2.5.2. Plaatsingsredenen

EBI: Uit de dossiers bleek dat voor 10 van de 11 gedetineerden in totaal 31 plaatsingsredenen werden genoemd: ontvluchtingplannen (8), geweld t.o.v. medegedetineerden (6), geschokte rechtsorde (5), lid van een criminele organisatie (5), financiële middelen voor ontvluchting (4), en bedreiging door medegedetineerden (3). Combinaties van plaatsingsredenen kwamen derhalve veelvuldig voor.

BGG: Uit de dossiers bleek dat voor de 32 gedetineerden in de onderzoeksgroep in totaal 35 plaatsingsredenen werden vermeld: gedrag algemeen (niet geschikt voor algeheel regime, niet corrigeerbaar, aanzetten tot opstandig gedrag, werkweigering, snel in verzet, paranoïde gedrag, etc.), in totaal 11 keer vermeld, geweld t.o.v. medegedetineerden (5), bedreiging van personeel (5), drugshandel cq drugsinvoer (4), geweld t.o.v. personeel (3), ontvluchting (3), drugsbezit/gebruik (2), ontvluchtingpoging (1), en ontvluchtingplan (1). De verdeling van plaatsingsredenen in de onderzoeksgroep week niet af van de verdeling van plaatsingsredenen in de gehele populatie van BGG gedetineerden in Vught, noch van de verdeling van plaatsingsredenen over meerdere BGG afdelingen in Nederland (Geuskens e.a., 1997).

2.5.3. Verblijfsduur, strafrestant, en uitplaatsing

EBI: Voor de 11 gedetineerden in de onderzoeksgroep was de gemiddelde verblijfsduur tot aan het moment van de eerste meting ongeveer 20 maanden (spreiding van 11 tot 40 maanden), voor alle 14 EBI gedetineerden was dit 21 maanden. Over de afgelopen 10 jaar bedroeg de totale gemiddelde verblijfsduur in de EBI 23 maanden. Dit lijkt erop te wijzen dat de gedetineerden uit de onderzoeksgroep tegen het einde van hun detentieperiode zitten, maar dat blijkt toch niet zo te zijn. Het strafrestant voor de hele EBI groep (n=14) was nog gemiddeld 102 maanden. Voor de groep die meewerkte aan het onderzoek (n=11) was dit nog gemiddeld 96 maanden (mediaan 81 maanden), hetgeen echter niet goed te bepalen valt omdat een aantal gedetineerden bij uitplaatsing uitgeleverd wordt aan het land van herkomst of aan een ander buitenland en daar nog gedetineerd zal blijven.

BGG: De gemiddelde verblijfsduur tot aan het moment van testen/interview op de BGG was gemiddeld 2,5 maanden. Op de BGG afdelingen uit het onderzoek van Geuskens e.a. (1997) was de totale verblijfsduur tot aan het ontslag gemiddeld 6 maanden. Het strafrestant voor de BGG

onderzoeksgroep bedroeg gemiddeld nog 60 maanden (mediaan 47 maanden), beduidend langer dan voor de hele BGG groep (19 maanden bij uitplaatsing over 1998-2000), en langer dan voor de BGG groepen in het onderzoek van Geuskens (53% minder dan 12 maanden).

Over de jaren 1998-2000 is bekend dat 49% van de gedetineerden vanuit de BGG in Vught terug de maatschappij in ging, 38% werd overgeplaatst naar een algeheel regime, 5% werd overgeplaatst naar een ander BGG regime, 5% werd overgeplaatst naar het Penitentiair Selectie Centrum, en 4% werd overgeplaatst naar een Bijzondere Zorg Afdeling. Dit stemt in grote lijnen overeen met het landelijke beeld.

2.5.4. Representativiteit van de onderzoeksgroepen

De onderzoeksgroep van BGG gedetineerden in Vught lijkt representatief te zijn voor de groep BGG gedetineerden in Nederland wat betreft verblijfsduur, plaatsingsreden en uitplaatsing. Wat betreft het strafrestant lijkt dit in de BGG afdeling aanzienlijk langer te zijn dan gebruikelijk.

De onderzoeksgroep van de EBI gedetineerden vormt geen steekproef. Het betreft al degenen die meewerkten uit de totale populatie van EBI gedetineerden. Omdat er geen andere EBI's in Nederland zijn, is de vraag naar representativiteit niet relevant.

2.5.5. Verschillen tussen de onderzoeksgroepen

De kenmerken van gedetineerden uit beide condities lopen op groepsniveau uit elkaar: de EBI afdeling kent overwegend buitenlanders, terwijl de BGG gedetineerden overwegend Nederlanders zijn, de plaatsingsredenen zijn verschillend, de gemiddelde verblijfsduur tot op het eerste meetmoment op de EBI is veel langer dan op de BGG (20 maanden versus 2,5 maanden), het strafrestant is langer in de EBI dan in de BGG (96 maanden versus 60 maanden), en bij de uitplaatsing zullen meer EBI gedetineerden naar het buitenland vertrekken. Dit alles betekent dat bij vergelijkingen tussen de EBI en de BGG steeds rekening gehouden dient te worden met de verschillen in kenmerken tussen beide groepen.

3. RESULTATEN

De resultaten van dit onderzoek worden in dit hoofdstuk in drie delen beschreven: eerst wordt aandacht besteed aan de psychische conditie en veranderingen daarin, aangevuld met enige gegevens over de medische conditie en psychopathologie (3.1), vervolgens aan gedragsobservaties en gedragskenmerken (3.2), en vervolgens aan de beleving van het regime door de gedetineerden (3.3). In de bijlagen zijn tabellen opgenomen met samenvattingen van de bevindingen. Aan het einde van het hoofdstuk worden de meest markante bevindingen samengevat in het licht van de vraagstelling en hypothesen. Bij de presentatie van de resultaten worden veelvuldig vergelijkingen tussen beide onderzoeksgroepen getrokken, maar ook worden resultaten vergeleken met andere groepen in andere detentiesituaties (Huis van Bewaring, Gevangenis), of met normeringgroepen uit ander onderzoek. Bij de interpretatie van de neuropsychologische metingen worden vergelijkingen getrokken met de scores van normgroepen die bij deze NES-batterij horen, en met normgroepen die in de neuropsychologische vakliteratuur gebruikt worden. Soms wordt een steekproef uit de normale bevolking als vergelijkingsgroep gebruikt. Steeds zal worden aangegeven welke vergelijkingsgroep wordt gehanteerd.

Van degenen in de BGG die hiervoor in aanmerking kwamen, 48 gedetineerden, hebben er 32 aan het eerste meetmoment deelgenomen (67%). Van deze 32 gedetineerden hebben er 16 vier maanden later aan een tweede meetmoment deelgenomen (50%, of 33% van de gehele populatie). Slechts één gedetineerde heeft aan het derde meetmoment deelgenomen.

Van de 14 gedetineerden van de EBI die hiervoor in aanmerking kwamen, hebben er 11 aan het onderzoek deelgenomen (79%), waarvan 5 een tweede keer konden worden getest (45%, of 36% van de totale populatie).

Als gedetineerden deelnamen aan een meetmoment dan betekende dat niet altijd dat zij ook op alle onderdelen informatie gaven. Sommigen wilden geen speeksel afstaan voor cortisolbepalingen, sommige gedetineerden wilden geen polshorloge dragen voor de actigrafie. Dit betekent dat voor sommige variabelen de aantallen respondenten geringer zijn dan het maximale aantal.

3.1. Psychische conditie

De resultaten worden hier op de volgende wijze gepresenteerd: Allereerst wordt nagegaan hoe de psychische conditie van EBI gedetineerden zich verhoudt tot die van de BGG gedetineerden en die van vergelijkingsgroepen. Daartoe worden allereerst de behaalde scores op de neuropsychologische testen, de stemmingsmaten, de stressmaat, en het rust/activiteitsritme gegeven voor de eerste meetmomenten van de EBI en de BGG. Daarbij wordt voor beide groepen nagegaan of er sprake is van verandering op

deze maten op het tweede meetmoment ten opzichte van het eerste meetmoment. De belangrijkste bevindingen worden samengevat in Tabel I van de bijlage. Daarna worden de gegevens gepresenteerd die verzameld werden omtrent de medische conditie en psychopathologie.

3.1.1. Cognitief functioneren

Het algemeen cognitief functioneren of het algemeen intelligentie niveau van de gedetineerden is onderzocht met behulp van de Raven Progressive Matrices. Op zowel de BGG als in de EBI bleek het niveau rond het gemiddelde te schommelen. In de EBI lag het niveau iets lager ($M=98$, $sd=17$, $n=11$) dan op de BGG afdeling ($M=105$, $sd=13$, $n=29$), maar het verschil is niet significant. Dit IQ-equivalent wordt verondersteld stabiel te blijven over de tijd. Dat blijkt ook uit de herhaalde metingen in ons onderzoek: er werden tussen de beide meetmomenten voor beide groepen geen significante verschillen gevonden. Van belang is dat de scores die de gedetineerden op deze test haalden bij herhaalde afname nagenoeg identiek waren. Dit suggereert dat de gedetineerden zich de moeite hebben getroost om deze test goed uit te voeren en daarmee een juist beeld van hun functioneren wilden overbrengen. Ook ten aanzien van de andere testen van het cognitief functioneren waren er geen aanwijzingen dat gedetineerden opzettelijk een slechter beeld van hun functioneren wilden presenteren. De gedetineerden werkten welwillend mee. Zo er al sprake zou zijn geweest van opzettelijk onderfunctioneren, dan was dat de onderzoekster onmiddellijk opgevallen in de onevenwichtigheid van antwoordpatronen. Slechts één maal was er sprake van een bijzonder scorepatroon op de verschillende testen, maar dit wees op een specifieke neurologische aandoening die ook herkenbaar was uit het medische dossier.

Wat betreft de neuropsychologische testbatterij afgenomen op het eerste meetmoment beschikken wij over de gegevens van 8 EBI gedetineerden en 29 BGG gedetineerden. Vergeleken met normscores van de NES blijkt dat op de meeste afzonderlijke testonderdelen (zie Tabel 1) de EBI en BGG gedetineerden slechtere resultaten behaalden dan gebruikelijk in de NES-normgroepen (indien gespecificeerd mannen, zelfde leeftijdsrange), op vier onderdelen zijn deze verschillen significant: op de *Pattern Memory Test (latentietijd correcte trials)* en op de *Symbol Digit Substitution Test (gemiddelde tijd per getal)* scoren zowel de EBI- en de BGG-gedetineerden significant slechter dan de norm. De BGG-gedetineerden scoren verder significant slechter dan de norm op de *Visual Digit Span Test (vooruit en achteruit)*, en *Finger Tapping, wisselend* (net niet significant). Verschillen tussen de EBI en de BGG groep werden gevonden op *Digit Span (achteruit)*, *Finger Tapping (niet-dominante hand)*, en de *Switching Attention Test*, waarop de EBI gedetineerden significant slechter scoorden dan de BGG gedetineerden.

Voor verdere analyse van verschillen tussen de beide condities en de verschillen over de tijd zijn alle afzonderlijke NES-testonderdelen samengevat in vijf domeinen (zie samengestelde maten in sectie meetinstrumentarium, par 2.2.1.). Op drie van deze domeinen is geen verschil te zien tussen EBI- en BGG gedetineerden (*Motoriek, Aandacht en Concentratie, en Geheugen*), terwijl op *Informatieverwerkingssnelheid* de EBI gedetineerden significant hoger (= slechter) scoorden dan de BGG gedetineerden (zie Tabel 1.) en op *Responsinhibitie* is er een verschil dat niet significant is maar wel een grote effectsize laat zien ($d=.88$).

Voor het onderzoek naar veranderingen in de tijd beschikken we over de NES-gegevens van 14 van de 29 BGG gedetineerden (48%) en 5 van de 8 EBI gedetineerden (63%). Voor de EBI gedetineerden vinden we op de neuropsychologische maten géén verandering (zie Tabel 2). Voor de BGG gedetineerden vinden we een aantal verschillen. Op de testonderdelen *Pattern Memory (aantal correct en latentietijd incorrecte trials)*, *Symbol Digit (tijd per getal)* zien we een significante achteruitgang, en op de *Continuous Performance Test* een net niet significante achteruitgang (Tabel 1). Op de samengestelde maten zien we echter geen significante achteruitgang (Tabel 2).

3.1.2. Stemming

Zowel de EBI- als de BGG-gedetineerden scoorden aanzienlijk depressiever dan normale populaties op de CES-D (Tabel 1). In een algemene populatie ligt het gemiddelde op 8.8, terwijl ongeveer 15% boven een cut-off punt van 16 scoort waarboven een depressie aanwezig kan zijn (Radloff, 1977). De EBI groep scoorde een gemiddelde van 26, en de BGG groep scoorde een gemiddelde van 19 (bij de selectie van BGG gedetineerden met zowel een eerste als tweede meting is het gemiddelde 14 op T1). Uitgaande van 16 als cut-off punt, zou 78% van de EBI groep last hebben van klinisch relevante depressieve klachten, tegenover 47% van de BGG gedetineerden. Het verschil tussen de EBI- en de BGG gedetineerden is net niet significant, maar de effectsize ($d =.56$) geeft aan dat dit verschil toch aanzienlijk is. Een onderzoek onder gedetineerden in huizen van bewaring (Blaauw, 2001) gaf een zelfde gemiddelde score te zien als in dit onderzoek de BGG groep (19), terwijl een vergelijkbare 52% boven het cut-off punt scoorde. Een onderzoek onder suïcidale gedetineerden kwam uit op een gemiddelde van 39, waarbij alle gedetineerden boven het cut-off punt scoorden (Blaauw en Kerkhof, 1999).

Op het tweede meetmoment bleken alle vijf EBI gedetineerden een score van 16 of meer te hebben op de CES-D. Het gemiddelde is gestegen tot 30. Alhoewel dit net geen significante stijging inhoudt, zijn deze EBI gedetineerden op dit tweede tijdstip nog steeds beduidend depressiever dan de BGG gedetineerden, die ook een toename van depressieve klachten te zien gaven. Van de BGG gedetineerden die op twee momenten de CES-D invulden steeg de gemiddelde score van 14 naar 19, waarbij 67% boven het cut-off punt scoorde (toename net niet significant).

Voor de BGG groep is voorts nagegaan of degenen die al geruime tijd gedetineerd waren (24 tot 51 maanden) depressiever waren dan degenen die naar verhouding kort waren gedetineerd (1 week tot 15 maanden). Dit bleek inderdaad significant het geval te zijn ($t=2.9$, $p=.009$).

Op de *Stemmingsmeter* (7 gezichtjes) is een significant verschil waar te nemen tussen de EBI- en de BGG gedetineerden, waarbij de EBI gedetineerden frequenter aangaven zich ongelukkig te voelen. Op deze *Stemmingsmeter* zijn noch voor de EBI, noch voor de BGG gedetineerden veranderingen waar te nemen over de tijd. Wel bleken EBI gedetineerden zich ook op het tweede meetmoment significant ongelukkiger te voelen dan de BGG gedetineerden.

3.1.3. Stress

De cortisolniveaus in het speeksel verzameld op twee tijdstippen op de dag bij de EBI- en BGG gedetineerden waren niet opvallend hoog vergeleken met die uit een onderzoek onder 700 gezonde volwassenen (Kirschbaum en Hellhammer, 1989). In de BGG-groep was slechts één van de vier metingen van één gedetineerde aan de hoge kant (van de in totaal 92 bepalingen). In de EBI groep gaven drie bepalingen een iets hogere waarde te zien (van de 28 bepalingen). Er was geen significant verschil in de gemiddelde cortisolniveaus tussen de EBI- en de BGG gedetineerden (Tabel 1). Ten opzichte van de eerste meting is er noch bij de EBI gedetineerden, noch bij de BGG gedetineerden sprake van een verandering in cortisolniveaus gemeten op het tweede meetmoment, vier maanden later.

3.1.4. Slaapkwaliteit

Op de *Groninger Slaap Kwaliteit Schaal* gaven de gedetineerden uit beide groepen veel slaapklachten aan. De EBI groep scoorde gemiddeld 8.9 met 90% middelzware tot zware slaapklachten. De BGG-groep scoorde gemiddeld 8.2 met 80% middelzware tot zware slaapklachten (Tabel 1). Dit verschil is niet significant. De ernst van de slaapklachten is aanzienlijk en komt overeen met slaapklachten van patiënten met chronische slaapklachten en whiplash patiënten. Er treden in beide groepen geen veranderingen op in de gerapporteerde slaapklachten van het eerste naar het tweede meetmoment.

Op de *Slaapmeter* (7 gezichtjes) gaven de EBI gedetineerden significant vaker aan slecht te slapen dan de BGG gedetineerden. Ten opzichte van het eerste meetmoment veranderden de scores niet. Deze waren vier maanden later ongeveer hetzelfde.

Uit vergelijking van nachtcontroles met informatie verzameld in slaapinterviews bleek dat de helft van de BGG gedetineerden later gingen slapen dan dat ze hadden aangegeven. De EBI-gedetineerden

gingen wel daadwerkelijk slapen op de tijden die zij in het interview aangaven. In de EBI ging men wat later slapen dan op de BGG. EBI gedetineerden klaagden allen over het lawaai dat PIW-ers maken bij nachtelijke controles. Zij werden daardoor in hun slaap gestoord.

Bij een vijftal gedetineerden uit de EBI is een analyse uitgevoerd naar de slaapefficiëntie met behulp van de actigrafie. De gemiddelde slaapefficiëntie bleek 79.5 % te zijn. De norm voor een acceptabele slaapefficiëntie is 85%. Beneden deze norm is sprake van klinische relevante slaapproblemen. Een groep van chronische whiplashpatiënten met ernstige slaapkachten had een slaapefficiëntie van 82.4 % (Wicklow, 2000). Voor deze beperkte groep EBI gedetineerden geldt dat de met de GSKS gerapporteerde ernstige slaapkachten op objectieve wijze gevalideerd werden door de metingen van de activiteitsniveaus met behulp van de actigrafie gedurende de nacht: de correlatie bedraagt -.80.

3.1.5. Rust/activiteitsritme

Voor de bestudering van het rust-activiteitsritme onder beide groepen gedetineerden werd een kleine controlegroep van 13 personen samengesteld (studenten, wetenschappelijk medewerkers, en mannen werkzaam in het bedrijfsleven, gemiddelde leeftijd 40 jaar, range 22-49) die gedurende één week, 24 uur per dag, de actometers droegen.

Ten opzichte van de controlegroep zijn de EBI gedetineerden overdag aanzienlijk actiever, getuige de registratie van de *10 meest actieve uren* (Tabel 1). Ten opzichte van de BGG groep scoort de groep EBI gedetineerden hoger op het *rust/activiteitsritme over de dagen heen (IS)*, op de hoeveelheid activiteit gedurende de *10 meest actieve uren (M10)*, en op de *Relatieve Amplitude (RI)*. In de loop van de tijd werd de EBI groep iets minder actief op de maat voor de *10 meest actieve uren (M10)*.

Ten opzichte van de controlegroep is er in de BGG conditie significant minder sprake van een regelmatig rust/activiteitsritme over de dagen heen (IS). De ene dag is veel actiever dan de andere dag, men wisselt sterk hierin. Ook is het contrast tussen activiteit en rust binnen de dag, de *Relatieve Amplitude*, significant lager dan die van de controlegroep. Op het tweede meetmoment werden dezelfde waarden bereikt. Er is geen verandering ten opzichte van het eerste meetmoment.

3.1.6. Medische conditie en psychopathologie

Een andere aanwijzing voor de belasting die een detentieregime met zich mee kan brengen is terug te vinden in de medische conditie of de medische consumptie. Gegevens hierover werden verzameld via de dagrapportages en detentiedossiers en aangevuld met informatie van de Medische Dienst en van de Psycholoog.

In de drie maanden voorafgaande aan het eerste meetmoment had 47 % van de BGG gedetineerden en 80 % van de EBI gedetineerden een arts op bezoek gehad. Tussen het eerste en tweede meetmoment was dit 20 % voor de BGG en 80 % voor de EBI groep. Redenen voor dit artsbezoek waren o.a. bloedprikken, hypochondrische klachten, medicatie voor agressieregulatie, psychische klachten, bloed ophoesten, en sportblessures. In de BGG schreef de arts in tenminste 8 gevallen medicatie voor vanwege psychische klachten. In de EBI groep werd één maal een kalmerend middel voorgeschreven.

Van de 32 BGG gedetineerden waren er 20 onbekend bij de psycholoog. Dat betekent dat er nog geen reden was geweest voor contact en dat er geen inschatting kon worden gemaakt van de aanwezigheid van psychopathologie. Bij de overige 12 werd in 9 gevallen een persoonlijkheidsstoornis aanwezig geacht, 4 gedetineerden hadden depressieve klachten, 4 waren zwakbegaafd, 2 hadden ADHD, en 2 waren psychotisch. Onder de persoonlijkheidsstoornissen was de antisociale persoonlijkheidsstoornis het meest frequent (7), gevolgd door de borderline persoonlijkheidsstoornis (2), de paranoïde persoonlijkheidsstoornis (1), de narcistische persoonlijkheidsstoornis (1), en de theatrale persoonlijkheidsstoornis (1). Combinaties van stoornissen kwamen derhalve voor.

Van de 11 EBI gedetineerden waren in 10 gevallen gegevens bekend in de psychologische statussen. Geen van de EBI gedetineerden had direct contact met de psycholoog. In 9 gevallen werd een persoonlijkheidsstoornis aanwezig geacht, in 2 gevallen was de gedetineerde depressief naar het oordeel van de psycholoog. Onder de persoonlijkheidsstoornissen was de antisociale het meest frequent (7), gevolgd door de narcistische (6), en de paranoïde persoonlijkheidsstoornis (1).

Hetgeen opvalt is dat depressieve stoornissen door de psycholoog veel minder frequent werden vermeld dan op grond van de zelfrapportage (CES-D) mocht worden verwacht. De psycholoog van de BGG heeft aangegeven dat van depressieve gedetineerden doorgaans weinig hinder wordt ondervonden waardoor zij vaak niet onder de aandacht van de psycholoog komen. Registratie van depressieve gedetineerden heeft daarmee een enigszins ondergeschoven positie verkregen. Ook dient ermee rekening te worden gehouden dat depressie een uitingsvorm kan zijn van persoonlijkheidspathologie. Maar bij de antisociale persoonlijkheidsstoornis die in beide groepen veel voorkomen kan de prevalentie van depressie juist weer gering worden geacht. Hetgeen opvalt is de aanzienlijke mate van persoonlijkheidspathologie in beide groepen. Aangezien persoonlijkheidspsychopathologie een importfactor is, d.w.z. de gedetineerde neemt zijn psychopathologie mee naar binnen, zegt dit weinig over het regime. De vraag is wel in hoeverre beide regimes zijn ingesteld op deze vormen van psychopathologie. Overigens is de frequentie van (persoonlijkheids)psychopathologie in algehele detentieregimes niet gering. Maar liefst 75 % van de jeugdige gedetineerden zou in mindere of meerdere mate last hebben van psychopathologie (Bulten, 1998). Toch lijkt het erop dat de ernstiger vormen van psychopathologie in beide regimes zijn

oververtegenwoordigd, en dan vooral in de EBI. Dit betekent dat bij de interpretatie van de resultaten effecten van het regime en effecten van de import psychopathologie goed uit elkaar gehouden dienen te worden.

3.1.7. Samenvatting psychische conditie

Het algemeen intelligentie niveau van beide populaties is gemiddeld te noemen. Er zijn hieromtrent geen verschillen tussen beide afdelingen. Op een aantal neuropsychologische indicatoren van het psychisch functioneren scoren beide gedetineerdengroepen consistent lager dan de norm. Op een klein aantal indicatoren zijn deze verschillen significant. Er is geen indicator waarop de gedetineerden beter scoren dan de norm. Ook al is dit beeld vrij consistent, toch zijn de meeste verschillen niet zodanig dat gesproken kan worden van significante verschillen met de normeringgroepen. Dit heeft mogelijk te maken met de geringe omvang van de beide onderzoeksgroepen waardoor verschillen met normgroepen die er in feite wel zijn statistisch gezien geen significantie kunnen laten zien. De verschillen die wel een statistische significantie laten zien, zoals op de variabele informatieverwerkingssnelheid, kunnen derhalve worden gezien als substantiële verschillen.

Een betrekkelijk groot verschil tussen de EBI en de BGG betreft de prestaties op *Informatieverwerkingssnelheid* en *Responsinhibitie*. Dat betekent dat EBI gedetineerden minder snel informatie oppakken en minder snel een adequate response geven op aangeboden stimuli. Deze variabelen weerspiegelen een onder-arousal vermoedelijk vanwege een geringe mate van initiatief, planning en controle dat van de gedetineerden verwacht wordt, en een algemeen cognitief en motorische vertraging. Gegeven ook de combinatie met de andere verlaagde scores op verschillende neuropsychologische testen is deze vertraging waarschijnlijk het gevolg van de stimulus-arme detentieomgeving.

Vergeleken met de normale bevolking hebben gedetineerden veel meer last van depressieve klachten, en dit geldt vooral voor de gedetineerden in de EBI. Gedetineerden op de BGG afdeling vertonen eenzelfde niveau van depressieve klachten als in reguliere gevangenisregimes. Gemeten over een tijdsperiode van vier maanden blijken de BGG en de EBI gedetineerden depressiever te worden. Bovendien bleken BGG gedetineerden die al langer in detentie verbleven aanzienlijk depressiever dan degenen die naar verhouding pas sinds kort in detentie verbleven.

De verwachte relatie tussen depressie en verminderde prestaties op neuropsychologische testen lijkt aanwezig op een aantal afzonderlijke testonderdelen (bijv. *werkgeheugen* en *motoriek*).

Beide groepen gedetineerden rapporteren ernstige tot zeer ernstige slaapklachten, waarbij de EBI gedetineerden weer meer slaapklachten rapporteren. De relatie tussen depressie en slaapklachten is

duidelijk aanwezig bij beide groepen. Degenen die naar verhouding slecht slapen laten ook een verminderde prestatie zien op de *Motorische* testen en op *Aandacht en Concentratie* zien.

Wat betreft het rust/activiteitsritme bleek dat de EBI gedetineerden het aanzienlijk beter deden dan de vergelijkingsgroep en dan de BGG gedetineerden. De EBI gedetineerden lieten een duidelijker verschil zien tussen rust en activiteit. Dit heeft naar alle waarschijnlijkheid te maken met de uitgebreide mogelijkheden tot sport die de EBI gedetineerden benutten. EBI gedetineerden bewogen overdag meer en over de dagen van de week gezien regelmatig dan de BGG gedetineerden en hebben daarom een betere rust/activiteitsritme. De resultaten van de actigrafie wijzen erop dat deze maat een betrouwbare en valide maat is voor het rust/activiteitsritme.

De met de actigrafie bepaalde maat voor slaapefficiëntie correleert sterk negatief met de gerapporteerde slaapproblemen, althans dat geldt voor de beperkte groep EBI gedetineerden waarbij deze bepaling mogelijk was. Dit objectiveert de zelfgerapporteerde slaapklachten.

Wat betreft het niveau van spanning, gemeten via de concentratie cortisol in het speeksel, bleek dat er op de BGG geen afwijkende waarden werden gevonden. Ook de individuele spreiding van de maten gaf geen aanwijzing tot verhoogde cortisolniveau's. Geen enkele van de BGG gedetineerden had op twee of meer afnamen een verhoogd cortisolniveau in het speeksel. Wat betreft de EBI bleek dat een klein deel van de bepalingen iets verhoogde waarden lieten zien (maar geen gedetineerde had twee of meer maal een verhoogde waarde) en het algehele niveau was evenmin verhoogd.

3.2. Gedragsobservaties

Een belangrijke vraag in dit onderzoek is of het gedrag van gedetineerden iets zegt over regime aspecten. Valt aan het observeerbare gedrag af te leiden of en welke invloed het regime heeft? Nu valt ook in dit opzicht geen causaliteit aan te geven, maar wel is het mogelijk om relevante gedragscategorieën tussen beide groepen gedetineerden te vergelijken en deze beide te vergelijken met een regulier detentieregime. Daartoe werden over een periode van 6 maanden elke maand van elke gedetineerde een gedragsbeoordeling gegeven (PBRs) door een van de PIWers van de afdeling. Hier worden de gegevens gepresenteerd van de scores op de drie hoofddimensies, *Anti-Autoritair gedrag*, *Angstig en Depressief gedrag*, en *Sloom en Verward gedrag* (Tabel 1).

3.2.1. Affectieve dimensies van gedrag

Op alle drie gedragsdimensies bleken de EBI gedetineerden vaker geregistreerd te worden dan de BGG gedetineerden, en bij beide groepen werden de relevante gedragingen vaker geregistreerd dan in een groep gedetineerden uit een Huis van Bewaring (Blaauw en Kerkhof, 1999).

Met betrekking tot *Anti-Autoritair gedrag* scoorden EBI gedetineerden veel hoger (gemiddelde = 39) dan BGG gedetineerden (33), die op hun beurt weer hoger scoorden dan HvB gedetineerden (24). Al deze verschillen zijn significant (tabel 1). Hieruit blijkt dat het gedrag van gedetineerden, en daarmee de interactie met PIWers, op de EBI veel vaker gekenmerkt werd door agressie, zowel naar het personeel toe als naar medegedetineerden, het overtreden van regels, het veroorzaken van problemen, vloeken, etc.

Met betrekking tot *Angstig en Depressief gedrag* scoorden EBI gedetineerden hoger (33) dan BGG gedetineerden (29), die op hun beurt weer hoger scoorden dan HvB gedetineerden (23). Ook deze verschillen zijn significant. Dit betekent dat EBI gedetineerden zich veel vaker terugtrokken, bang leken te zijn voor medegedetineerden, neerslachtig leken te zijn, gespannen, huilerig, tobberig, somber leken te zijn in de ogen van PIWers.

Met betrekking tot *Sloom en Verward gedrag* zien we een iets ander patroon: EBI gedetineerden scoorden hoger (20) dan BGG gedetineerden (16) en HvB gedetineerden (17). Het verschil tussen enerzijds de EBI en anderzijds de BGG en HvB gedetineerden is significant. Ook hier betekent dit dat de EBI gedetineerden aanzienlijk vaker opgemerkt werden als zijnde traag, sloom, duf, zonder energie, zich niet bewust te zijn wat er gebeurde, leken instructies niet te begrijpen of niet te weten hoe deze op te volgen, etc.

Duidelijk is dat EBI gedetineerden vaker affectief geladen gedragingen vertoonden die opgemerkt werden door PIWers, en dat zij zowel meer agressief gedrag, angstig-depressief gedrag, als meer sloom verward gedrag lieten zien. EBI gedetineerden vertoonden derhalve vaker deze gedragingen en wisselden vaker van agressief gedrag naar sloom gedrag en vice versa, dan op de BGG. Het is niet zo dat sommige gedetineerden enkel agressief gedrag lieten zien en enkele anderen uitsluitend sloom en verward gedrag. Juist de frequente wisseling tussen de verschillende gedragingen was opvallend. Bovendien is het opvallend dat de gedragsobservaties van de gedetineerden bijzonder consistent waren. Degenen die gedurende de eerste maand de meeste keren genoteerd werden vanwege anti-autoritair gedrag werden in het verloop van de 6 maanden elke maand opnieuw als meest frequent anti-autoritair in hun gedrag genoteerd (waarbij verschillende PIWers dezelfde gedetineerde observeerden).

3.2.2. Dagrapportages

De onderzoekers namen de door de PIWers bijgehouden dagrapportages door van alle gedetineerden gedurende een periode van 6 maanden. Geregistreerd werd of en in welke mate in de rapportages beschrijvingen werden aangetroffen van verbaal en non-verbaal positief of negatief gedrag (negatief gedrag omvat ook correcties, rapporten en maatregelen), participierend gedrag, en teruggetrokken gedrag. De resultaten waren als volgt. PIWers noteerden vaker gedrag van gedetineerden in positieve bewoordingen dan in negatieve. Er werden nauwelijks verschillen aangetroffen tussen beide

afdelingen. Ook waren er geen veranderingen te zien over de tijd. Teruggetrokken gedrag werd op de EBI afdeling gemiddeld 2 maal per maand per gedetineerde genoteerd, tegen 2,5 maal op de BGG afdeling. Als enige verschil bleek dat participerend gedrag gemiddeld 21 maal per maand werd genoteerd voor EBI gedetineerden tegen 7 maal gemiddeld per maand voor de BGG gedetineerden.

Er zijn enkele verschillen gevonden tussen de gegevens verzameld door systematische observaties met behulp van de PBRs en de gegevens verkregen uit de dagrapportages. De PBRs levert een meer verfijnde registratie op dan de weinig gestructureerde dagrapportages waarin PIWers in korte verhaalvorm hun observaties per dag noteren. In zo'n open registratiesysteem worden wel meer individuele bijzonderheden genoteerd. Beide registratiesystemen leveren derhalve relevante informatie op.

3.3. Beoordeling van het regime door gedetineerden

De gedetineerden die meewerkten aan dit onderzoek kregen twee, zonnodig vertaalde vragenlijsten overhandigd waarop zij een evaluatie konden geven van verschillende aspecten van hun verblijf in detentie. Zij konden deze vragenlijsten op hun cel invullen en later overhandigen aan de onderzoekster. De Environmental Quality Scale meet het gevoel van tevredenheid of ontevredenheid met verschillende aspecten. De Prison Preference Questionnaire meet de verschillende behoeften die gedetineerden kennen ten aanzien van hun verblijf in detentie. De resultaten op deze beide lijsten worden vergeleken met de resultaten van 250 gedetineerden uit een Huis van Bewaring (Blaauw en Kerkhof, 1999). In Tabel 3 staan de gegevens gedetailleerd gepresenteerd. Hier geven we de grote lijn van de uitkomsten.

3.3.1. Tevredenheid

Op alle 7 aspecten die deze lijst meet was de tevredenheid van de EBI gedetineerden consistent lager dan die van de BGG gedetineerden, en die was weer lager dan de tevredenheid van gedetineerden uit een Huis van Bewaring. Op drie aspecten was het verschil in tevredenheid tussen de EBI en de BGG gedetineerden significant: op *Veiligheid*, *Emotionele Steun*, en *Assistentie*. Wat *Privacy* betreft was het verschil niet significant. Dit betekent dat de EBI gedetineerden aanzienlijk minder tevreden waren over belangrijke aspecten van het detentieregime. EBI gedetineerden voelden zich naar verhouding onveilig (wellicht ingegeven door eerder geweld binnen de EBI), ze voelden zich minder emotioneel gesteund door familie en personeel (vermoedelijk vanwege gering contact met familieleden en PIWers), en ze vonden de assistentie bij praktische zaken minder behulpzaam dan gedetineerden van de BGG of van een HvB. Ook waren zij minder tevreden over de mate van privacy. In feite werden de EBI gedetineerden ook meer dan de andere groepen gedetineerden door PIWers in de gaten gehouden en door camera's onder toezicht gehouden.

Na een tussenpoos van vier maanden bleken de EBI gedetineerden op nagenoeg alle aspecten nog ontevredener te zijn geworden, terwijl de BGG gedetineerden geen verandering in hun satisfactie te zien gaven. Op *Autonomie* na waren de EBI gedetineerden op dat tijdstip significant minder tevreden dan de BGG gedetineerden op alle andere aspecten van het regime dat deze vragenlijst meet.

3.3.2. Behoeften

Op de Prison Preference Questionnaire konden de gedetineerden aangeven welke behoeften, of verlangens, zij hebben ten aanzien van hun detentie (Tabel 4). Ook hier is het mogelijk de resultaten van de EBI en de BGG te vergelijken met een steekproef van 250 gedetineerden uit een HvB (Blaauw en Kerkhof, 1999). Vergelijking tussen deze drie groepen leert dat de rangorde van meest naar minst genoemde behoeften nagenoeg overeenkwam, en dat de waarden toegekend aan ieder van de onderscheiden behoeften ook nagenoeg dezelfde waren. Gedetineerden in elk van de drie regimes hadden derhalve dezelfde verlangens ten aanzien van hun detentie. Hier wordt volstaan met de rangorde van de EBI gedetineerden: Het meest gewenst was de behoefte aan meer *Steun bij eigen ontwikkeling* (gem. 8.9), gevolgd door meer *Emotionele steun* (8.2), *Activiteiten* (7.7), *Zekerheid* (7.6), *Sociale stimulatie* (6.9), *Veiligheid* (6.3), *Autonomie* (6.1), en *Privacy* (4.1). Alleen dit laatste aspect, de behoefte aan Privacy, werd door de EBI gedetineerden significant minder vaak genoemd. Wellicht weerspiegelt zich hierin de gedachte dat meer privacy in het EBI regime toch een onbereikbaar doel is.

3.3.3. Interviewgegevens

In het interview werd gevraagd over welke zaken gedetineerden tevreden of ontevreden waren. Dit gebeurde op een vrij open manier. Over de zaken die de gedetineerden noemden werd vervolgens een oordeel gevraagd in termen van 1 = erg ontevreden, tot 4 = erg tevreden. In het navolgende worden de verschillende regime-aspecten behandeld in volgorde van de frequentie waarmee zij genoemd werden, voor EBI en BGG gedetineerden afzonderlijk, en worden ook de satisfactiecijfers gepresenteerd van degenen die een bepaald aspect noemden (Tabel 5).

Het meest genoemd, en daarmee ook het meest belangrijke onderdeel van het regime in de ogen van gedetineerden, was de omgang met PIWers: 92% van de EBI gedetineerden en 88% van de BGG gedetineerden noemden het contact met PIWers in gunstige of ongunstige zin. De waardering van deze contacten liep uiteen, en de beoordeling van dit contact leverde het grootste verschil tussen de EBI en de BGG afdelingen. Waar EBI gedetineerden een vrij negatief oordeel velden over hun contacten met PIWers (1.6) tenderden BGG gedetineerden naar een meer positief oordeel (2.8). Het verschil is significant. Op dit aspect komt een groot verschil naar voren dat bepalend is voor de sfeer op de

afdeling. Een aantal uitspraken kunnen dit toelichten. Op de EBI werden de volgende uitspraken genoteerd over PIWers: “Sommigen hebben zelf een tik opgelopen”; “Ik zie ze als een virus en ik moet zorgen niet geïnfecteerd te raken”; “Ze zijn niet menselijk en gaan respectloos met ons om”; “Ze doen expres of ze mij niet begrijpen omdat mijn taal niet goed is”. De indruk die uit deze en andere toelichtingen naar voren kwam is die van een grote afstand die gedetineerden voelden ten opzichte van PIWers en een sterke mate van achterdocht. Men vermeldde langdurige conflictsituaties met PIWers. Beklag doen zou in de ogen van enkele gedetineerden alleen maar tot meer problemen leiden. PIWers zouden niet te vertrouwen zijn.

Op de BGG afdeling werd minder negatief, en soms meer positief geoordeeld over het contact met PIWers, getuige toelichtingen als: “Zij hebben de macht en kunnen een straf verlengen als ze willen”; “Geen contact met ze hebben is prima, dan heb je ook geen last van ze”; “Als je met iemand niet kunt opschieten, dan laat je hem links liggen”; “Ligt ook aan jezelf: het is een kwestie van geven en nemen, zij doen ook maar hun werk”. Het contact met PIWers is het allerbelangrijkste facet van de detentiesituatie. Door dit contact krijgen gedetineerden informatie over overplaatsing naar een andere eenheid, uitplaatsing, toestemming op verzoeken, etc. Het zijn vooral onduidelijkheid en gebrek aan uitleg die in dit verband door gedetineerden in negatieve zin werden vermeld.

Vervolgens werd het contact met medegedetineerden vaak genoemd (82% EBI versus 81% BGG) met over het algemeen een positief oordeel (3.0 versus 2.9).

De EBI gedetineerden vermeldden vaak (64%) de visitaties als punt van aandacht, met een sterk negatieve beoordeling (1.1). BGG gedetineerden noemden dit minder vaak (19%) maar met een eveneens negatieve beoordeling (1.7). EBI gedetineerden waren zonder uitzondering zeer negatief over de visitaties aan het lichaam. Zij ervoeren deze visitaties als vernederend, onnodig, intimiderend, onveilig, en als een aantasting van hun integriteit. Zij vermeldden er veel moeite mee te hebben hun anus te moeten laten zien, zij vonden het een aantasting van hun mannelijkheid. Wat een enkele keer bleek te spelen was een gevoel van onveiligheid, het gevoel door mannen aan het blote lijf betast te kunnen worden, de angst voor homoseksuele toenaderingen, en de angst voor aanranding.

Over de bezoeksregeling was de meerderheid van de gedetineerden niet tevreden. De EBI gedetineerden kregen weinig bezoek, omdat veel familieleden ver weg wonen, omdat de screening van bezoekers veel tijd vergt, en omdat sommige gedetineerden het hun naasten niet willen aandoen om achter glas te moeten zitten. Als er al bezoek kwam dan moest men soms in het Engels communiceren, hetgeen niet alle familieleden, in het bijzonder kinderen, beheersten. Afgezien van een enkele handdruk was er geen lichamelijk contact mogelijk. Een bezoek dient schriftelijk te worden aangevraagd. Soms lukte het niet om het verzoek op tijd te behandelen en waren familieleden niet

tijdig geïnformeerd of ze op het aangevraagde tijdstip toegelaten zouden worden. Een aantal EBI gedetineerden vermeldden dat ze het bezoek te belastend vonden voor hun familieleden en er daarom maar van af zagen. Ook op de BGG werden de mogelijkheden tot het ontvangen van bezoek als volstrekt ontoereikend ervaren.

Omtrent het gebruik van de telefoon was de helft van de gedetineerden van beide regimes ontevreden: de beschikbare tijd was te beperkt, vaak werd het contact abrupt afgebroken als de tijd om was. Op de EBI werden telefoongesprekken afgeluisterd en ook degenen met een andere moedertaal dan Nederlands of Engels moesten in het Engels communiceren. Telefonisch contact met de eigen kinderen was daarmee moeilijk tot onmogelijk. Omtrent het luchten was opmerkelijk dat EBI gedetineerden nogal eens aangaven niet met specifieke andere gedetineerden de luchtplaats te willen delen, en daarom soms afzagen van hun mogelijkheid om te luchten. Wat het eten betreft, waren gedetineerden unaniem ontevreden over de kwaliteit. Over hun privacy werd door de EBI gedetineerden geklaagd, zonder enige verwachtingen te koesteren op verbetering, zo bleek uit toelichtingen door de gedetineerden.

3.3.4. Samenvatting beoordeling van het regime door gedetineerden

Gedetineerden beoordeelden tal van facetten van het EBI regime op een nogal negatieve wijze. Ze voelden zich onveilig, ondervonden weinig emotionele steun van familie of van PIWers, waren ontevreden over hun privacy, en deze onvrede werd in de loop van de tijd alleen maar groter. Het allerbelangrijkste facet van de detentie voor gedetineerden is het contact met PIWers. We troffen hieromtrent een groot verschil aan tussen de BGG en de EBI. Waar op de BGG de gebruikelijke interactiepatronen tussen PIWers en gedetineerden werden aangetroffen, vergelijkbaar met reguliere detentiesituaties, werd op de EBI zeer negatief geoordeeld over het contact met PIWers. De sfeer van achterdocht van gedetineerden naar PIWers, mede veroorzaakt door de visitaties, was duidelijk voelbaar. De observaties van de onderzoekster bevestigen dit. Het zijn deze twee punten, het contact met PIWers en de visitaties die bepalend zijn voor de beleving van de detentiesituatie op de EBI. Alle andere punten zijn van minder groot belang in de ogen van de gedetineerden.

3.4. Belangrijkste bevindingen gegeven de onderzoeksvragen en hypothesen

In deze studie staan twee vragen centraal. De eerste luidt: is er sprake van extra schade aan de psychologische conditie van gedetineerden in de EBI? Deze vraag werd getracht te beantwoorden door het EBI regime te vergelijken met het BGG regime. De tweede vraag luidt: is er sprake van invloed die zich over de loop van de tijd laat gelden. Deze vraag werd getracht te beantwoorden door gedetineerden over de tijd te volgen. De keuze van de meetinstrumenten weerspiegelt vermoedens ten

aanzien van de invloed van het detentieregime op de psychische conditie. In deze paragraaf worden de belangrijkste bevindingen op een rijtje gezet, waarna in hoofdstuk 4 de conclusies hieruit worden getrokken.

Ten aanzien van de extra schade: In de vergelijking tussen EBI en BGG blijkt dat de EBI gedetineerden meer problemen hebben met hun informatieverwerkingssnelheid en responsinhibitie. Dit is een aanwijzing dat het EBI regime, meer dan het BGG regime, een negatieve invloed uitoefent op deze cognitieve capaciteiten en waarschijnlijk valt dit toe te schrijven valt aan het stimulus-arme karakter van het EBI-regime. Ten aanzien van andere cognitieve functies werden kleine verschillen aangetroffen, maar deze waren bij toetsing niet significant. Ten aanzien van het rust/activiteitsritme bleek dat de EBI gedetineerden actiever waren dan de BGG gedetineerden en daarbij een gezonder rust/activiteitsritme hadden. Hierin weerspiegelen zich de uitgebreidere mogelijkheden van EBI gedetineerden om aan sport te doen en het feit dat zij deze mogelijkheden ook benutten. Geen verschil werd aangetroffen in de mate van stress of spanning zoals gemeten via de cortisolbepalingen in speeksel monsters. Wel werd een verschil aangetroffen in de mate van depressieve klachten. Beide groepen gedetineerden hadden veel last van depressie, maar de EBI groep in nog verhevigde mate. Aan het affectief geladen gedrag zoals geobserveerd door PIWers zijn aanzienlijke verschillen waar te nemen: EBI gedetineerden vertonen vaker zogenaamd *Anti-Autoritair gedrag, Angstig en Depressief gedrag, en Sloom en Verward gedrag*. Dit wijst op grotere schommelingen in de emotionele gemoedstoestand en in de expressie hiervan bij de EBI-gedetineerden. Het emotionele evenwicht van EBI gedetineerden is kortom meer wankel en kwetsbaar dan dat van de BGG gedetineerden.

Ten aanzien van ontwikkelingen in verloop van tijd: Ten aanzien van de samengestelde maten voor het cognitief functioneren zien we geen verdere achteruitgang, noch bij de BGG gedetineerden, noch bij de EBI-gedetineerden. We zien geen toename in stress of spanning gemeten door de cortisolbepalingen. Slaapklachten blijven onverminderd aanwezig in beide condities. De EBI gedetineerden rapporteren meer depressieve klachten na 4 maanden, maar dat geldt ook voor de BGG gedetineerden. Desondanks rapporteren EBI-gedetineerden ook bij het tweede meetmoment meer depressiviteit dan de BGG gedetineerden. Affectief geladen gedragingen blijken over de rapportageperiode van 6 maanden betrekkelijk stabiel te worden geobserveerd. De ontevredenheid over belangrijke aspecten van het EBI-regime wordt in de loop van de tijd alleen maar heviger, terwijl de ontevredenheid van de BGG gedetineerden niet verder toeneemt.

Ten aanzien van mogelijke invloed: Als werkhypothese gold dat het detentieregime invloed zou uitoefenen op verschillende aspecten van het cognitief functioneren. Psychische overbelasting zou het resultaat zijn. Deze hypothese kan in sommige opzichten wel, en in andere opzichten niet bevestigd worden door onze metingen. Zo konden wij geen objectieve bevestiging krijgen van de psychische

overbelasting middels de cortisolbepalingen. Beperking daarbij is dat wij op slechts twee meetmomenten twee speekselmonsters hebben afgenomen, het is mogelijk dat afwijkende waarden bij meerdere metingen op meerdere meetmomenten wel naar voren zouden zijn gekomen. Wel is er een objectief gemeten geringere informatieverwerkingssnelheid in de EBI conditie. In samenhang met verminderde responsinhibitie is dit waarschijnlijk een gevolg van de prikkelarme detentiesituatie in de EBI. Er was echter geen verslechtering te zien in de cognitieve samengestelde maten tussen T1 en T2. Het is dus niet aantoonbaar dat gedurende het verblijf op de EBI deze cognitieve capaciteiten verder zouden zijn aangetast. Maar we hebben maar een tijdsverloop van vier maanden gemeten, dus we kunnen hier weinig van zeggen. Er is enige evidentie dat het cognitieve functioneren, met name het geheugen, wordt beïnvloed door depressie. De mate van depressie is aanzienlijk voor de EBI gedetineerden, en deze mate van depressie wordt alleen nog maar erger. Nu is depressie gemeten via zelfrapportage, hetgeen een onzeker element toevoegt aan de interpretatie van dit gegeven. Het feit dat de depressiemetingen in de BGG conditie dezelfde waarden laat zien als in reguliere Huis van Bewaring afdelingen lijkt erop te wijzen dat voor de BGG sprake is van een betrouwbare meting, en de correlatie met slaapproblemen op beide afdelingen wijst op een zekere mate van validering van de depressiemeting. Het vermoeden dat psychische belasting zich zou uiten in affectief geladen gedrag wordt zonder meer bevestigd in de gedragsobservaties met de PBRS. De expressie van emotionele labiliteit is veel duidelijker op de EBI dan op de BGG.

4. Conclusies en discussie

Er is een aantal kritische kanttekeningen te maken bij de gehanteerde onderzoeksopzet en onderzoeksuitvoering, kanttekeningen die de reikwijdte van de te trekken conclusies beperken.

Zo was voorzien dat gedetineerden op vier momenten gemeten zouden worden. Dat zou veel meer dan nu het geval is inzicht hebben gegeven in de lange termijn effecten van detentieregime op de psychische conditie. Dat in dit onderzoek slechts twee metingen realiseerbaar waren stelt beperkingen aan de onderzoekbaarheid van deze effecten over de tijd.

De grote doorstroming van BGG gedetineerden verhinderde dat op vier momenten kon worden gemeten. De specifieke kenmerken van de EBI groep zorgden voor uitval in de EBI conditie, waardoor ook hier slechts twee meetmomenten zinvol konden worden benut. Weliswaar waren 32 BGG gedetineerden bereid om aan een eerste meetmoment deel te nemen, vanwege de doorstroming bleven daarvan maar 16 over bij de tweede meting. Van de 14 EBI gedetineerden deden er aanvankelijk 11 mee, maar door verschillende redenen, waaronder ook plotselinge uitplaatsing, werden bij het tweede moment slechts 5 gedetineerden bereid gevonden opnieuw mee te werken. Dit betekent dat de conclusies ook vanwege de geringe omvang van de groepen met voorzichtigheid moeten worden beschouwd.

Het beschrijvende en vergelijkende karakter van dit onderzoek houdt in dat gegevens op verschillende wijzen verzameld zijn, dmv. objectieve maten, zelfrapportage, gedragsobservaties, dossiergegevens, dagrapportages, interviews en kwalitatieve en kwantitatieve observaties van de onderzoekers. Sterke kant van dit onderzoek is de combinatie van deze verschillende gegevensbronnen en meetinstrumenten, zwakke kant is het beroep op de subjectieve interpretatie van sommige gegevens. De overeenstemming van bevindingen over de verschillende meetinstrumenten geeft aanleiding om waarde te hechten aan deze overeenkomsten. Overeenkomsten en verschillen met andere onderzoeksgroepen (in gevangenissen, huizen van bewaring) geven een extra validering aan de bevindingen. Overeenkomsten met eerder onderzoek op de EBI (Verhagen en Van Grunsven, 1994) met betrekking tot de belevingsaspecten van de detentiesituatie in de EBI, zijn opvallend.

De betrouwbaarheid van het hier verzamelde materiaal is ons inziens goed. De afwezigheid van inconsistenties in het verzamelde materiaal is opvallend, ondanks het gebruik van testen die gevoelig zijn voor simulatie. Gedetineerden hebben naar de overtuiging van de onderzoekers bereidwillig en goed meegewerkt. Zij deden allen hun best om een zo goed mogelijk beeld van hun cognitief functioneren en van hun beleving van de detentiesituatie te geven. Er is geen reden om te veronderstellen dat gedetineerden de uitkomsten van testafnamen of vragenlijsten hebben trachten te beïnvloeden. Op grond van het verzamelde materiaal komen we tot de volgende conclusies. Na de conclusies worden in par. 4.10 de hypothesen van het onderzoek besproken.

4.1. Ten aanzien van het cognitief functioneren

Het cognitief functioneren van beide onderzoeksgroepen is op alle afzonderlijke neuropsychologische testen consistent slechter dan van vergelijkingsgroepen in de buitenwereld, waarbij op een viertal testen deze verschillen significant waren. Op drie van de vijf samengestelde cognitieve domeinen is er geen verschil tussen de EBI en de BGG (*Motoriek, Aandacht en Concentratie, en Geheugen*), maar op *Informatieverwerkingssnelheid* is er een aanzienlijk verschil. Op *Responsinhibitie* is er een betekenisvol maar niet significant verschil. In combinatie met andere testuitslagen kan dit waarschijnlijk verklaard worden als een reactie op een prikkelarme omgeving

Conclusie 1: Zowel de gedetineerden van de EBI als van de BGG vertonen een verminderd cognitief functioneren. EBI-gedetineerden functioneren slechter dan BGG gedetineerden op informatieverwerkingssnelheid en responsinhibitie. Dit is waarschijnlijk een gevolg van de prikkelarme detentiesituatie in de EBI.

4.2. Ten aanzien van stemming

Een prominent aanwezig psychisch probleem van EBI gedetineerden is de verhoogde mate van depressiviteit. Nagenoeg alle EBI gedetineerden rapporteerden ernstige depressieve klachten. De gemeten niveaus komen overeen met klinisch relevante klachtenbeelden. Dat wil niet zeggen dat al deze gedetineerden de diagnose depressie zouden krijgen bij psychiatrisch onderzoek. Het gehanteerde meetinstrument staat zo'n diagnose niet toe. In de dossiers van de EBI gedetineerden is de (recente) diagnose depressie een aantal keren, maar niet altijd terug te vinden. De door PIWers verrichte gedragsobservaties bevestigen het depressieve beeld: somber en teruggetrokken gedrag wordt frequent genoteerd. De indrukken van de onderzoekers bevestigen het depressieve beeld eveneens. De depressieve klachten worden gedeeltelijk door de fysieke maten voor de psychische conditie gevalideerd. Op testonderdelen aangaande het werkgeheugen en motoriek valt een associatie met depressieve klachten te observeren. De detentie situatie levert waarschijnlijk verlangzaming op in informatieverwerking. Deze verlangzaming past goed bij het matte en depressieve beeld. De mate van depressie van BGG gedetineerden is op het eerste meetmoment niet verschillend van die gemeten bij andere reguliere detentieregimes, maar de depressie neemt toe over verloop van de tijd. Bij de BGG gedetineerden geldt dat een langere detentie samengaat met meer depressie.

De vraag is nu of de meer frequentie depressieve klachten in de EBI toe te schrijven zijn aan het regime of aan andere factoren. Het is denkbaar dat deze verschillen in klachten te maken hebben met de verschillen in aard van de populatie, met bestaande psychopathologie, met de aard van de

vergrijpen waarvoor gedetineerden veroordeeld zijn en met bijzonderheden van de procesgang, met het strafrestant en het toekomstperspectief. Al deze factoren kunnen echter niet geïsoleerd worden bestudeerd. Als we gedetineerden vragen waar zij het meest somber over zijn, dan blijkt dat vooral machteloosheid te zijn en het niet kunnen beïnvloeden van het dagelijkse leven. De ervaring geen controle te kunnen uitoefenen op de detentiesituatie maakt gedetineerden hulpeloos, mat en somber. Zij schrijven dit zelf zonder enige terughoudendheid toe aan het regime. Gegeven de aanzienlijke verschillen met de BGG is de verhoogde mate van depressie waarschijnlijk voor een belangrijk deel toe te schrijven aan het regime.

Conclusie 2: De mate van depressiviteit van EBI gedetineerden is aanzienlijk groter dan die van BGG gedetineerden. Het EBI regime leidt waarschijnlijk tot meer depressiviteit. Maar ook de detentie in het BGG-regime versterkt depressieve klachten.

4.3. Ten aanzien van slaapklachten

Slaapproblemen kunnen opgevat worden als een onderdeel, als een gevolg, of als een oorzaak van depressieve klachten. De slaapproblemen die gedetineerden melden zijn consistent en worden gevalideerd door de actigrafie. Degenen met de meeste slaapklachten doen het, zoals verwacht, slechter op enkele neuropsychologische maten voor motorische snelheid en aandacht en concentratie. Slaapklachten zijn een realiteit binnen de beide detentiesituaties, en zijn ernstig te noemen in vergelijking met andere onderzoeksgroepen.

Conclusie 3: Gedetineerden van zowel de EBI als de BGG afdeling slapen slecht. Beide regimes bestendigen deze slaapklachten.

4.4. Ten aanzien van stress

Wat stress betreft, rapporteerden de EBI gedetineerden vele bronnen van spanning. Voortdurende conflicten met PIWers, problemen met de bezoeksregeling, problemen met de thuissituatie, het veelvuldig visiteren, onzekerheden over de verdere gang door detentie, al deze zaken werden frequent en op consistente wijze genoemd als bron voor spanning. De onderzoekster observeerde veel spanning in de interviews met gedetineerden van beide afdelingen. Niet zelden volgde er een emotionele ontlasting van opgekropte spanning en woede tegen het regime. In de gedragsobservaties werd frequent agressief en opstandig gedrag genoteerd. Agressieregulatie is een terugkerend thema in de EBI, maar ook in de BGG. Daarbij vermeldden EBI gedetineerden angst, gevoelens van onveiligheid en achterdocht, angst voor aantasting van de lichamelijke integriteit (visiteren) of voor geweld door

medegedetineerden, achterdocht jegens de PIWers die schijnbaar de macht hebben het verblijf op de afdeling onaangenaam te maken. Dit alles deed vermoeden dat EBI en BGG gedetineerden veel en aanhoudend stress zouden ervaren en dat deze aanhoudende stress weerspiegeld zou worden in verhoogde cortisolniveaus. Dit bleek echter niet het geval. De gevonden waarden van cortisol in de samples bleken niet afwijkend te zijn. Dat betekent dat niet objectief kon worden vastgesteld dat gedetineerden overmatig last hadden van aanhoudende spanning. Dat wil niet zeggen dat de ervaring van spanning, het opgefokt zijn, de gevoelens van angst en onveiligheid etc., niet reëel zouden zijn. Zoals ook met depressie en slaapklachten moeten we ervan uitgaan dat de beleving van spanning een realiteit is voor de gedetineerden. Gemeten met de objectievere maatstaf van het cortisolniveau echter, is niet aantoonbaar dat deze spanningen van een dusdanig niveau zijn dat gesproken kan worden van een aanhoudend verhoogd stressniveau.

Hoe valt dit te begrijpen? Er zijn een aantal mogelijkheden om deze discrepantie te verklaren. Op de eerste plaats kan gedacht worden aan onvolkomenheden van de cortisolbepalingen. Verhoogde cortisolwaarden zijn, zo blijkt uit de onderzoeksliteratuur, vooral te verwachten wanneer spanningen te maken hebben met voor het individu belangrijke maar oncontroleerbare beslissingen en situaties, zaken die nu juist in regimes als de EBI en de BGG spelen. Men zou kunnen denken dat in de EBI en de BGG de situatie voor gedetineerden in hoge mate oncontroleerbaar is, maar ook in hoge mate voorspelbaar. Men weet maar al te goed dat men geen invloed kan uitoefenen. Wellicht tempert deze voorspelbaarheid de cortisolniveaus bij de onderzochte gedetineerden. Daarover is in de onderzoeksliteratuur geen uitsluitsel te krijgen. Ook ten aanzien van de tijdstippen van de dag waarop speekselmonsters zijn afgenomen kunnen er geen problemen zijn opgetreden, omdat rekening is gehouden met de variatie in cortisol over het circadiane ritme. Op de tijdstippen dat in dit onderzoek monsters zijn afgenomen zouden naar verhouding hoge dagwaarden gevonden moeten zijn. Op grond van deze overwegingen zijn wij van mening dat de cortisolbepalingen voldoende betrouwbaar en valide zijn.

Een andere verklaring zou kunnen zijn dat de gedetineerden in beide regimes gewoonlijk minder sterk reageren op spanning of bedreigende stimuli, een verklaring die refereert aan een geringere arousal van het onwillekeurige zenuwstelsel met geringere fysiologische reacties.

Ook is er gewenning aan het verblijf op de EBI of de BGG. Men merkt gaandeweg dat het dagelijkse ritme weinig variatie toestaat en dat men ondanks de ervaren spanning elke dag hetzelfde ritme houdt. Bovendien beseffen gedetineerden dat zij hun spanning niet kunnen ontvluchten en dat het daarom weinig zin heeft om aanhoudend gespannen te zijn. Gedetineerden leren hun niveau van spanning kennelijk te reguleren. Wij vermoeden dat gedetineerden er in slagen hun niveaus van spanning

enigszins hanteerbaar te houden door cognitieve coping-strategieën te hanteren: er niet aan denken, afleiding zoeken, of buiten het bewustzijn houden als beheersingsstrategie.

Een andere manier voor EBI gedetineerden om met spanning om te gaan is sporten. EBI gedetineerden bewegen veel en regelmatig en hebben als gevolg daarvan een gezond rust/activiteitsritme. Gezonder zelfs dan een controlegroep van studenten en werkers in het bedrijfsleven. Het is niet uitgesloten dat de ruime mogelijkheden die EBI gedetineerden hebben om aan sport te doen hen helpen om hun spanningsniveaus hanteerbaar te houden. En wellicht ook in cognitief opzicht nog naar verhouding goed te functioneren.

Gedetineerden van de EBI maar ook van de BGG vermeldden regelmatig dat zij hun emoties wegdrukken, weghouden uit het bewustzijn, en zeker niet tot expressie laten komen. Emoties zouden het gevangen zitten alleen maar bemoeilijken en alleen maar zorgen voor slechte dagrapportages en negatieve consequenties. Opvallend was dat wanneer gedetineerden in het interview spraken over hun frustraties, zij vaak een soort doorbraak lieten zien alsof zij hun emoties wekenlang hadden uitgeschakeld. Uit angst zichzelf niet meer in de hand te hebben besloten gedetineerden dan maar niets te voelen. Gedetineerden die ook ten aanzien van de eigen angsten en spanning merken dat zij weinig invloed kunnen uitoefenen, kunnen zich terugtrekken en vervallen in somberheid, lusteloosheid en hulpeloosheid. Een tiental jaren geleden kwamen onderzoekers van de toenmalige EBI tot vergelijkbare observaties. Verhagen en Van Grunsven merkten op in hun onderzoeksverslag van 1994: “Er bestaat een discrepantie tussen hetgeen men aan gedrag laat zien (...) en de subjectieve ervaringen, de gevoelens en de gedachten, zoals deze naar voren kwamen uit de (negen) interviews. In deze belevingswereld domineren in hoge mate negatieve gevoelens, gedachten en fantasieën (rancune). Deze lijken sterk te worden opgeroepen door het regime en functioneren tegelijkertijd als een manier om met dat regime om te gaan” (blz. 18). Dit lijkt nog onverminderd te gelden, getuige ook de grote mate van achterdocht.

Conclusie 4: Gedetineerden van EBI en de BGG afdeling geven aan in hoge mate aanhoudende psychische belasting te ervaren. Deze aanhoudende belasting is niet objectief aangetoond in cortisolniveaus.

4.5. Ten aanzien van het rust/activiteitsritme

De actigrafie liet duidelijke en interpreteerbare verschillen zien in het rust en activiteiten ritme van de EBI en de BGG afdeling. De EBI komt er beter uit dan de BGG vooral omdat het bewegingspatroon overdag actiever is en regelmatig over de dagen heen. 's Nachts bevestigde de actigrafie de gerapporteerde slaapkachten.

conclusie 5: Gedetineerden van de EBI vertonen, ondanks gerapporteerde slaapklachten, een beter rust/activiteitsritme dan gedetineerden van de BGG. Dit is waarschijnlijk toe te schrijven aan de uitgebreidere mogelijkheden om sport te beoefenen in het EBI regime.

4.6. Ten aanzien van affectief geladen gedrag

Gedetineerden van de EBI vertonen ten opzichte van de BGG gedetineerden meer affectief geladen gedragingen en wisselen sterk tussen *Anti-Autoritair, Angstig en Depressief, en Sloom en Verward gedrag*. Hun emotionele regulatie en expressie zijn wankel en kwetsbaar. Aanzienlijke verschillen met BGG gedetineerden suggereren dat dit een aan het regime gebonden effect is. Hierin weerspiegelt zich een hoog niveau van subjectief ervaren psychische belasting.

Conclusie 6: Gedetineerden van de EBI vertonen ten opzichte van de BGG gedetineerden meer affectief geladen gedrag en vertonen sterkere schommelingen hierin. Dit is waarschijnlijk toe te schrijven aan het EBI regime.

4.7. Ten aanzien van de beoordeling van het regime door gedetineerden

Er zijn twee zaken die de beleving van de detentie door gedetineerden het meest bepalen: het contact met PIWers en de visitaties. Er is hierbij een groot verschil te merken tussen de gedetineerden van de EBI en de BGG afdeling, en dat weerspiegelt zich in de mate van achterdocht. Opvallend is de achterdocht van EBI gedetineerden ten opzichte van hun PIWers. Is dit een resultaat van het regime, of vloeit dit voort uit hun persoonlijkheid? Op de eerste plaats moet gezegd worden dat de persoonlijkheidspathologie van de EBI gedetineerden stevig is. Maar dat geldt ook voor de BGG afdeling. Tot de eigenschappen van de antisociale en narcistische persoonlijkheid behoren een sterke mate van achterdocht en vijandigheid. De EBI-gedetineerden verblijven in een detentiesituatie waarin PIWers uiterst belangrijk zijn voor hun welzijn, maar deze PIWers moeten de vernederende visitaties uitvoeren. Bovendien beperken PIWers de geringe contactmogelijkheden met familieleden, hetzij telefonisch, hetzij in de bezoekersruimten. Steeds zijn het de PIWers die beperkingen moeten opleggen. Het lijkt erop dat het EBI regime de achterdochtige pathologie versterkt, waar dat niet of veel minder het geval is op de BGG afdeling, waar zeker niet minder persoonlijkheidspathologie aanwezig is.

De onderzoekers konden observeren dat de verstandhouding tussen gedetineerden op de EBI en hun PIWers beduidend slechter is dan op de BGG. Maar zij hebben ook veel minder persoonlijk contact met elkaar. Bovendien spreken gedetineerden en PIWers vaak niet dezelfde taal. Overigens, de

verbouwing van de EBI in 2001/2002 had tot doel dat door het aanleggen van luchtgangen op de luchtplaats, met gaas als scheidingswand, de mogelijkheden tot persoonlijk contact met PIWers vergroot zouden worden. Het is onduidelijk of deze verbouwing inderdaad heeft geleid tot meer persoonlijk contact. De onderzoekers konden niet veel interacties via deze mogelijkheid tussen PIWers en gedetineerden waarnemen.

De PIWers zijn de uitvoerders van een achterdochtig regime, de EBI gedetineerden zijn van nature achterdochtig, en zij hebben in hun leven al vaak redenen gehad om achterdochtig te zijn. Deze achterdocht zorgt er voor dat er betrekkelijk weinig persoonlijk contact tot stand komt op initiatief van de gedetineerden. Maar ook voor PIWers lijkt het een opgave om met achterdochtige gedetineerden een praatje te maken. De hoeveelheid persoonlijk contact lijkt al met al vrij gering te zijn.

Toch blijven de contacten met PIWers het allerbelangrijkste facet van het detentieregime. Gedetineerden, ongeacht het regime waarin zij verblijven, beschouwen een attente en correcte bejegening door PIWers als het belangrijkste onderdeel van hun verblijf. De EBI gedetineerden onderscheiden zich niet in deze behoefte. Opvallend is dat gedetineerden op de EBI zelfs meer participerend gedrag laten zien zoals geregistreerd in de gedragsrapportages dan de BGG gedetineerden. Het lijkt erop dat zij hiermee wel degelijk aangeven mee te willen werken met de PIWers. Tegelijkertijd is het ook riskant mee te werken met PIWers, omdat medegedetineerden daar bezwaar tegen kunnen maken. Ook de achterdocht t.o.v. medegedetineerden speelt hierin een rol. Zo is op elke eenheid van de EBI te constateren dat er een hiërarchie bestaat tussen de gedetineerden onderling. Als de meest dominante gedetineerde bezwaar heeft tegen participerend gedrag van de anderen, dan gebeurt dat in feite niet. Dit laatste is een onvermijdelijk regime aspect. Als men een vijftal gedetineerden in een afgesloten eenheid plaatst, dan ontstaat onmiddellijk een hiërarchie, een sociale orde die ook onderling restricties kan opleggen aan de keuze van het sociale gedrag.

Conclusie 7. Het EBI regime leidt waarschijnlijk tot extra achterdocht tussen gedetineerden en PIWers.

4.8. Ten aanzien van visitaties

Wat betreft de visitaties zijn de EBI gedetineerden unaniem ontevreden. Enerzijds ervaart men deze visitaties als vernederend en vaak onnodig, anderzijds ervaart men deze visitaties soms als onveilig en grensoverschrijdend (vreemde handen aan je lijf). Opvallend was dat veel EBI gedetineerden angst hadden voor deze visitaties: men was bang voor intimidatie, voor aanranding, een enkeling zelfs voor homoseksuele toenaderingen. Ongeacht of deze angst reëel is, moet geconstateerd worden dat deze angsten, gegeven de algehele sfeer van achterdocht, veel effect hebben op de beleving van de detentie.

Het lijkt voor gedetineerden welhaast onmogelijk een goede relatie te hebben met PIWers die zulke vernederende en beangstigende handelingen moeten uitvoeren. Visitaties in de EBI vormen daarmee een unieke, dominerende en persisterende belasting voor de gedetineerden.

Conclusie 8: Visitaties worden door EBI gedetineerden niet alleen als onnodig vernederend ervaren, zij worden ook als onveilig en belastend gezien.

4.9. Vergelijking met de literatuurstudie

De bevinding uit internationale studies dat langgestrafte gedetineerden in regimes van maximale veiligheid zich in de loop van de tijd aanpassen aan het regime, zich minder depressief voelen en zich zelfs wat prettiger gaan voelen, en minder conflictueus gedrag vertonen, dit alles vinden wij niet terug in de groep EBI gedetineerden, maar ook niet in de groep BGG gedetineerden. Beide groepen gedetineerden gingen er in sommige opzichten op achteruit. BGG gedetineerden die al langer gedetineerd waren, waren depressiever dan degenen die pas betrekkelijk kort zaten. Dit alles lijkt erop te wijzen dat beide regimes een aparte plaats innemen temidden van de andere Nederlandse of buitenlandse zgn. “maximum security” regimes. Nu zijn vergelijkingen met buitenlandse detentieregimes buitengewoon moeilijk te maken, omdat de plaats van deze regimes in het penitentiaire systeem verschillend lijkt te zijn, en omdat de maatschappelijke acceptatie van deze regimes sterk verschilt. Daarom lijkt het aan te bevelen de EBI en in mindere mate de BGG afdeling, als unieke detentieregimes met unieke consequenties voor de gedetineerden te beschouwen. Dat neemt niet weg dat enkele algehele consequenties van detentie ook in het onderhavige onderzoek herkenbaar waren. De bevindingen uit internationale onderzoeken wijzen erop dat een regime dat weinig invloed toestaat aan gedetineerden op hun detentie, dat een rigide structuur aanbiedt, dat in de ogen van gedetineerden onveilig is, te weinig bezoekmogelijkheden biedt, te weinig privacy, en te weinig interactie met PIWers, dat zo'n regime gevaar loopt meer depressie, angst, spanning, achterdocht en kwaadheid op te roepen bij gedetineerden. Het ziet er naar uit dat al deze ingrediënten samenkomen in het EBI regime in Vught en dat dit regime inderdaad een grote kans loopt op deze gevolgen. Dat in dit onderzoek zoveel negatieve belevingen en psychische problemen zijn aangetroffen lijkt derhalve tenminste voor een deel te worden uitgelokt en versterkt door het regime.

4.10. Eindconclusie

De hypothese dat het EBI regime extra schade toebrengt aan de gedetineerden wordt op grond van het voorgaande voor een aantal aspecten bevestigd en voor een aantal aspecten verworpen:

Bevestigd:

Het regime van de EBI beïnvloedt het cognitief functioneren van de gedetineerden op negatieve wijze, in het bijzonder waar het de informatieverwerkingssnelheid en responsinhibitie betreft. Dit is waarschijnlijk een gevolg van het prikkelarme karakter van de detentiesituatie. Het EBI regime produceert waarschijnlijk meer depressiviteit dan het BGG regime. Het regime van de EBI veroorzaakt waarschijnlijk extra achterdocht tussen PIWers en gedetineerden. In samenhang met deze achterdocht zorgen de visitaties voor een onveilig klimaat en voor weinig persoonlijke interactie. Het EBI regime lokt aanzienlijk meer affectief geladen gedragingen uit als expressie van een verstoorde emotionele regulatie dan de BGG. De visitaties worden als vernederend ervaren, hetgeen een extra belasting vormt voor de EBI-gedetineerden.

Verworpen:

Daar staat tegenover dat het EBI regime een beter rust/activiteitsritme waarborgt, waardoor EBI gedetineerden een gezonder levensritme aanhouden. Bovendien is met objectievere metingen niet aangetoond dat de gedetineerden in de EBI meer lichamelijke verschijnselen van een aanhoudende psychische overbelasting zouden vertonen.

4.11. Aanbeveling

Om de schade van een verblijf in de EBI voor de gedetineerden te beperken kan het best gezocht worden naar aanpassingen die rekening houden met veiligheid en met a) het belang van persoonlijke interactie van gedetineerden met PIWers, b) het belang van enige controle voor gedetineerden over hun verblijf in de EBI, en c) het belang van PIWers om niet onnodig geconfronteerd te worden met achterdocht en vijandigheid. Enige differentiatie in het regime, waarbij gedetineerden door coöperatief gedrag invloed kunnen uitoefenen op het op hen toegepaste beveiligingsniveau, kan het risico op schade verkleinen.

5. Literatuurverwijzingen

- Beekman, A.T.F., Limbeek, J.van, Deeg, D.J.H., Wouters, L., & Tilburg, W.van (1994). Een screeningsinstrument voor depressie bij ouderen in de algemene bevolking: de bruikbaarheid van de CES-D. *Tijdschrift voor Gerontologie en Geriatrie*, 25, 95-103.
- Blaauw, E. (1996). *Psychological aspects of police custody*. Dissertatie Rijks Universiteit Leiden
- Blaauw, E., & Kerkhof, A.J.F.M. (1999). *Suicides in detentie*. 's-Gravenhage: Elsevier.
- Bouma, A., Mulder, J. & Lindeboom, J. (1996, 1998). *Neuropsychologische diagnostiek*. Lisse: Swets & Zeitlinger.
- Bulten, E.B.H. (1998). *Gevangenen tussen straf en zorg: Psychische stoornissen bij jeugdige kortgestrafte gedetineerden*. Dissertatie Vrije Universiteit Amsterdam.
- Byrne, D. G. (1976). Choice reaction times in depressive states. *British Journal of Social and Clinical Psychology*, 15, 149-156.
- Campbell, S.S., & Gillin, J.C (1987) Sleep measures in depression: how sensitive? How specific? *Psychiatric Annals*, 17, 647-653.
- Centrale Raad voor Strafrechttoepassing (1998). *Verslag bezoek PI Nieuw Vosseveld op 25 september 1998*. Den Haag: CRS.
- Clark, L., Iversen, S.D., & Goodwin, G.M. (2001). The influence of positive and negative mood states on risktaking, verbal fluency, and salivary cortisol. *Journal of Affective Disorders* 63, 179-187
- Clemmer, D. (1958). *The Prison Community*. New York: Holt, Rinehart & Winston.
- Cohen, R.A., & O'Donnell, B.F. (1993). Attentional dysfunction associated with psychiatric illness. In: R.A. Cohen (Ed.). *The Neuropsychology of Attention* (pp. 275-306). New York: Plenum.
- Cooke, D.J. (1998). The development of the Prison Behavior Rating Scale. *Criminal Justice and Behavior*, 25(4), 482-506.
- Council of Europe, European Court of Human Rights (4-2-2003) *Judgment Case of Lorseé and others v. The Netherlands* (appl. no. 52750/99). Straatsburg.
- Council of Europe, European Court of Human Rights (4-2-2003) *Judgment Case of Van der Ven v. The Netherlands* (appl. no. 50901/99). Straatsburg.
- Dijkman, I. (2002).. *Zwakke broeders of harde jongens: Psychopathologie binnen de BGG*. Vught: PI Nieuw Vosseveld.
- European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. (1998, 2002). *Report to the Authorities of the Kingdom of The Netherlands on the visits carried out to the Kingdom in Europe and to the Netherlands Antilles by the CPT*. Strassbourg, Council of Europe.
- Extra Beveiligde Inrichting (2000) *Gedetineerden informatie: Model huisregels Extra Beveiligde Inrichting*. Vught: PI Nieuw Vosseveld.
- Geuskens, G., Ginkel, A.L. van, Hassing, J., Kuypers, C., Meer-Peters, F. van de & Vos, J. (1997).

- BGG: *Criteria en selectie. Notitie beperkt gemeenschap geschikte gedetineerden*. Den Bosch.
- Gibbs, J.J. (1987). Symptoms of psychopathology among jail prisoners: The effects of exposure to jail environment. *Criminal Justice and Behavior*, 14, 288-310.
- Gibbs, J.J. (1991). Environmental congruence and symptoms of psychopathology: A further exploration of the effects of exposure to the jail environment. *Criminal Justice and Behavior*, 18(3), 351-374.
- Gibbs, J.J. & Hanrahan, K.J. (1993). Safety demand and supply: an alternative to fear of crime. *Justice Quarterly*, 10(3), 369-394.
- Goodstein, L., MacKenzie, D. & Shotland, R. (1984). Personal control and inmate adjustment to prison. *Criminology*, 22, 343-369.
- Halstead, W.C. (1947). *Brain and Intelligence*. Chicago: University of Chicago Press.
- Ilsley, J.E., Moffoot, A.P.R., & O'Carrol, R.E. (1995). An analysis of memory dysfunction in major depression. *Journal of Affective Disorders*, 35, 1-9.
- Ingram, G. (1987). The American federal system: Control and classification. In A.E. Bottoms & R. Light (Eds.). *Problems of long-term imprisonment* (pp.200-213). Aldershot, England: Gower.
- Kampman, R. (1981). *Een onderzoek naar de kwaliteiten van een subjectieve slaapkwaliteitschaal*. Rotterdam: Instituut Preventieve en Sociale Psychiatrie Erasmus Universiteit.
- Kirschbaum, C., & Hellhammer, D.H. (1989). Salivary cortisol in psychobiological research: an overview. *Neuropsychobiology*, 22, 150-169.
- Krengler, M., White, R.F., Diamond, R., Letz, R., Cyrus, P. & Durso, R. (1996). A comparison of NES2 and traditional neuropsychological tests in a neurologic patient sample. *Neurotoxicology and Teratology*, 18(4), 435-439.
- Lazarus, R. (1966). *Psychological stress and the coping process*. New York: McGraw-Hill.
- Letz, R. (1993). *NES2 user's manual* (Version 4.6). Winchester, Mass.: Neurobehavioral Systems Inc.
- Lezak, M.D. (1995). *Neuropsychological assessment*. New York: Oxford University Press.
- Little, K., & Penman, E. (1989). Measuring subacute mood changes using the profile of mood and visual analogue scales. *Psychopathology*, 22(1) 42-9.
- Lupien, S., Lecours A.R, Lussier I, Schwartz, G, Nair, N.P.V., & Meaney, M.J. (1994). Basal cortisol levels and cognitive deficits in human aging. *The Journal of Neuroscience*, 14(5), 2893-2903.
- MacKenzie, D., Goodstein, L. & Blouin, D. (1987). Personal control and prisoner adjustment. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 24, 49-68.
- Meijman, T.F., Mulders, H., Brussel, M., e.a. (1981). Onregelmatige werktijden, vermoeidheid tijdens het werk en slaapkwaliteit. Een onderzoek met buschauffeurs in de stad Groningen. *Tijdschrift voor Sociale Geneeskunde*, 59, 296-300.
- Meijman, T.F., De Vries-Griever, A.H.G., De Vries, G., & Kampman, R. (1988). The evaluation of

- the Groninger Sleep Quality Scale. *British Journal of Clinical Psychology*.
- Meijman, T.F., Tunnissen M.J., De Vries-Griever, A.G. (1990). The after-effects of a prolonged period of day-sleep on subjective sleep quality. Amsterdam: Medical Faculty, Research Inst. "Work and Health", Netherlands; Vol 4(1): 65-70.
- Ministerie van Justitie (1999). Informatie Extra Beveiligde Inrichting. Den Haag.
- Ministerie van Justitie (1999). Penitentiaire Maatregel. Wet van 18 juni 1998, Stb. 430, tot vaststelling van een penitentiaire beginselenwet gevangeniswezen en daarmee verband houdende wijzigingen van het wetboek van strafrecht en het wetboek van strafvordering alsmede enige andere wetten, zoals deze wet is gewijzigd bij de wet van 28 januari 1999. Staatsblad, 30.
- Ministerie van Justitie (2000). *Circulaire Gevangenis: Beperkt Gemeenschapsgeschikten*. Den Haag
- Ministerie van Justitie (2000). *Regeling van de minister van justitie van 15 augustus 2000, Individuele Zaken/Directie Gevangeniswezen, houdende regels over de selectie, plaatsing en overplaatsing van gedetineerden, nummer 5042803/00*. Den Haag: DJI.
- Miller, E.K., Cohen, J.D. (2001) An integrative theory of prefrontal cortex function. *Annual Review of Neuroscience*, 24, 167-172.
- Mol, G.D., Verschuren, P.J.M. & van der Staak, C.P.F. (2000). *Zorg in en om de Extra Beveiligde Inrichting: Een onderzoek naar de zorg van de psychische conditie van gedetineerden in de EBI te Vught*. Den Haag: Ministerie van Justitie.
- Nieuwesteeg, J.J. (2003) *Oorzaken en gevolg van anti-autoritair gedrag bij gedetineerden; de betrouwbaarheid en validiteit van de Prison Behavior Rating Scale in een Nederlandse gedetineerdenpopulatie*, doctoraalscriptie, Vrije Universiteit Amsterdam.
- Nyenhuis, D.L., Yamamoto, C., Luchetta, T., Terrien, A., & Parmentier, A. (1999). Adult and geriatric normative data and validation of the Profile of Mood States. *Journal of Clinical Psychology*, 55(1) 79-86.
- Perlmutter, L. & Monty, R. (1979). *Choice and perceived control*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Porporino, F.J. (1986). Managing violent individuals in correctional settings. *Journal of Interpersonal Violence*, 1, 213-237.
- Porporino, F. & Zamble E. (1984). Coping with imprisonment. *Canadian Journal of Criminology*, 26, 403-421.
- Radloff, L.S. (1977). The CES-D scale: a self-report depression scale for research in the general population. *Applied Psychological Measurement*, 1(3), 385-401.
- Raven, J.C., Court, J.H., & Raven, J. (1983, 1984). *Manual for Raven's progressive matrices and vocabulary scales*. Section 1-7. J.C. Raven Ltd. London: H.K. Lewis & Co. Ltd.
- Reitan, R.M. & Wolfson, D. (1993). *The Halstead-Reitan Neuropsychological Test Battery: Theory and clinical interpretation*. Tuscon, AZ: Neuropsychology Press.
- Rosvold, H.E., Mirsky, A.F., Sarason, I., Bransom, E.D., & Beck, L.H. (1956). A continuous performance test of brain damage. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 20, 343-350.

- Ruback, R., Carr, T. & Hopper, C. (1986). Perceived control in prison: Its relation to reported crowding, stress and symptoms. *Journal of Applied Social Psychology, 16*, 375-386.
- Scherder EJA, Van Someren EJW, Swaab DF. (1999). Transcutaneous electrical nerve stimulation (TENS) improves the rest-activity rhythm in midstage Alzheimer's disease. *Behavioural Brain Research, 101*, 105-107.
- Someren EJW van, Hagebeuk EEO, Lijzenga C, Scheltens Ph, de Rooij SEJA, Jonker C, Pot A-M, Mirmiran M, Swaab DF. (1996). Circadian rest-activity rhythm disturbances in Alzheimer's disease. *Biological Psychiatry 40*, 259-270.
- Spreen, O. & Strauss, E. (1991). *A compendium of neuropsychological tests*. New York: Oxford University Press.
- Stone, A.A, Schwartz, J.E, Smyth, J., Kirschbaum, C., Cohen, S., Hellhammer. D., & Grossman, S. (2001). Individual differences in the diurnal cycle of salivary free cortisol: a replication of flattened cycles for some individuals. *Psychoneuroendocrinology, 26*; 295-306.
- Thomas, C.W. & Peterson, D.M. (1977). *Prison organisation and inmate subcultures*. Indianapolis: Bobbs-Merrill.
- Toates, F. (2001) *Biological psychology: An integrative approach*. Hemel Hempstead, England: Prentice Hall.
- Toch, H. & Adams, K. (1986). Pathology and disruptiveness among prison inmates. *Journal of Research in Crime and Delinquency, 23*, 7-21.
- Toch, H. (1992). *Living in prison: the ecology of survival*. Washington DC: American Psychological Association.
- Veiel, H.O.F. (1997). A preliminary profile of neuropsychological deficits associated with major depression. *Journal of Clinical and Experimental Neuropsychology, 19*, 587-603.
- Verhagen, J.J.L.M., & Grunsven van, R. (1994). *De tijdelijke Extra beveiligde inrichting. Waarborgen voor een grotere veiligheid in relatie tot kwaliteit van de detentiesituatie*. Den Haag: Ministerie van Justitie, Dir. Delinquentenzorg & Jeugdinrichtingen.
- Warrington, E.K. & James, M. (1967). Disorders of visual perception in patients with localized cerebral lesions. *Neuropsychologia, 5*, 253-266.
- Wechsler, D. (1945). A standardized memory scale for clinical use. *Journal of Psychology, 19*, 87-95.
- Wechsler, D. (1955). *WAIS manual*. New York: The Psychological Cooperation.
- Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (2000). *Startnotitie onderzoek naar het psychisch welbevinden van gedetineerden in de EBI*. Den Haag: Ministerie van Justitie.
- Wheeler, S.H. (1959). Social organization and inmate values in correctional communities. *Proceedings American Correctional Association, 189-198*.
- White, R.F., Diamond, R., Kregel, M., Lindem, K., Feldman, R.G., Letz, R., Eisen, E., & Wegman, D. (1996). Validation of the NES2 in patients with neurologic disorders. *Neurotoxicology and Teratology, 18(4)*, 441-448.

- Wicklow, A. (2000). Intrusive thoughts and their relationship to actigraphic measurement of sleep: towards a cognitive model of insomnia. *Behavior and Therapy*, 38, 679-693.
- Williams, J.M.G., Watts, F.N., MacLeod, C., & Mathews, A (1988, 1997). *Cognitive Psychology and Emotional Disorders*. New York: John Wiley and Sons.
- Williams, J.M.G., Moore, R.G., & Watts, F.N. (1988). The specificity of personal memories in depression. *British Journal of Clinical Psychology*, 27, 275-276.
- Woolredge, J.D. (1999). Inmate experiences and psychological well-being. *Criminal Justice and Behavior*, 26, 235-248.
- Wright, K. & Goodstein, L. (1989). Correctional environments. In L. Goodstein & D. McKenzie. (Eds.). *The American Prison* (pp. 253-270). New York: Plenum.
- Wright, K.N. (1993). Prison environment and behavioral outcomes. *Journal of Offender Rehabilitation*, 20(1-2), 93-113.
- Zamble, E. & Porporino, F.J. (1990). Coping, imprisonment and rehabilitation: Some data and their implications. *Criminal Justice and Behavior*, 17, 53-70.
- Zamble, E., (1992). Behavior and adaptation in long-term prison inmates: Descriptive longitudinal results. *Criminal Justice and Behavior*, 19, 409-417.

Begeleidingscommissie:

Op het onderzoek is een begeleidingscommissie aangesteld bestaande uit:

Prof. dr J. van der Pligt, voorzitter, Hoogleraar Sociale Psychologie, Universiteit van Amsterdam.

Prof. dr C.C.J.H. Bijleveld, Hoogleraar Methoden en Technieken van Criminologisch Onderzoek, Vrije Universiteit Amsterdam, en Senior Onderzoeker Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving, Universiteit Leiden.

Drs. J. Dhondt, Psychologisch Adviseur Ministerie van Justitie.

Drs. J.F. van Huet, Algemeen Directeur PI Noord-Holland Noord.

Prof. dr G.A. Kerkhof, Hoogleraar Circadiane ritmiek en Stress. Universiteit van Amsterdam.

Drs. J. Plaisier, later dr F.W. Beijaard, afdeling Extern Wetenschappelijke Betrekkingen, WODC.

Dr K.E. Swierstra, Ministerie van Justitie, Directie Sancties, Reclassering en Slachtofferzorg.

Drs. J. Verhagen, Ministerie van Justitie, Dienst Justitiële Inrichtingen, Concernstaf Uitvoeringsbeleid

Drs. Th. Venrooij, Locatiedirecteur PI Nieuw Vosseveld, Vught.

Over de auteurs:

Prof. dr A.J.F.M. Kerkhof, hoogleraar Klinische Psychologie aan de Vrije Universiteit Amsterdam, verrichtte onderzoek naar suïcide in detentie, naar kwaliteit van arrestantenzorg, en naar piekeren in detentie. Hij verzorgde workshops suïcidepreventie voor psychologen in penitentiaire inrichtingen.

Drs. K.C.M.P. Ferenschild, klinisch neuropsychologe, is werkzaam op de afdeling Klinische Psychologie van de Vrije Universiteit Amsterdam op het onderhavige project, en verzorgt onderwijs in de Bachelors opleiding psychologie en in de doctoraal opleiding klinische psychologie.

Prof. dr E. J.A. Scherder is werkzaam op de afdeling klinische neuropsychologie, als bijzonder hoogleraar met leeropdracht 'Onderzoek naar de niet-farmacologische interventies en (pijn) diagnostiek bij demente ouderen', waarbij cognitie, (emotioneel) gedrag en het circadiane ritme centraal staan.

De Psychische Conditie van Gedetineerden in de Extra Beveiligde Inrichting
en de Afdeling voor Beperkt Gemeenschapsgeschiede Gedetineerden
in PI Nieuw Vosseveld in Vught.

Samenvatting

9 oktober 2003

A.J.F.M. Kerkhof, K.C.M.P. Ferenschild, & E.J.A. Scherder

Afdeling Klinische Psychologie
Vrije Universiteit Amsterdam

Achtergrond

Sinds de ingebruikneming van de EBI is er veel kritiek geuit op de gestrengheid van het regime. Het scherpst komt deze kritiek tot uiting in een rapport van de European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (ECTP). In dit rapport werd gesproken van een 'zeer beperkend regime' waarbij gedetineerden te weinig tijd buiten hun cellen zouden verblijven, er buiten de cel weinig sprake was van intermenselijk contact, onder andere veroorzaakt door het summiere contact tussen gedetineerden en PIW-ers, en waarbij gedetineerden niet tot nauwelijks bezoek kregen. Het ECPT omschreef dit als een "inadequate mate van intermenselijk contact". De ECPT concludeerde dat er in het EBI-regime een meer dan in andere detentiesituaties gebruikelijke en substantiële psychische schade optreedt. Daarbij zou een stimulusarme omgeving leiden tot cognitief disfunctioneren. De ECPT gaf de aanbeveling een onafhankelijk onderzoek te verrichten naar de psychische conditie van gedetineerden in de EBI. De Centrale Raad voor de Strafrechttoepassing onderschreef het belang van zo'n onderzoek in 1998.

In 1999 werd aan de Katholieke Universiteit Nijmegen de opdracht verleend een vooronderzoek uit te voeren naar het beleid omtrent de zorg voor de psychische conditie in de EBI en naar de haalbaarheid van een hoofdonderzoek naar de effecten van het verblijf in de EBI op de psychische conditie van gedetineerden. Dit vooronderzoek werd afgerond in april 2000 (Mol, Verschuren en Van der Staak, 2000). De belangrijkste conclusie was: De EBI heeft wel degelijk oog voor het spanningsveld tussen veiligheid en humaniteit, waarbij er vanuit het beleid aandacht wordt geschonken aan de zorg voor de

psychische conditie van gedetineerden. Dit blijkt uit extra opleiding en training van PIW-ers in de omgang met gedetineerden, verbeteringen aan het gebouw, psychologische en psychiatrische hulpverlening, en voorzieningen op het vlak van vorming, educatie en recreatie.

Met dit vooronderzoek was echter nog geen oordeel gegeven over de kwaliteit van de beleidsuitvoering en was het nog onduidelijk of er daadwerkelijk sprake was van extra schade als gevolg van het verblijf in de EBI.

Vervolgens besloot het Ministerie van Justitie dat er een onderzoek moest komen waarin de vraag naar de psychische conditie van gedetineerden in de EBI centraal stond. Er werd een onderzoek ingericht waarbij zo veel mogelijk EBI gedetineerden intensief bestudeerd en in de tijd gevolgd zouden worden. Daarbij werd besloten een tweede, iets minder strikt regime, dat voor Beperkt Gemeenschapsgeschiedte Gedetineerden (BGG) in Vught als contrast op te nemen in het design. Het argument hiervoor was dat het gebruik van een contrastgroep de bevindingen van het onderzoek op de EBI zou nuanceren en objectiveren waar het gaat om de bepaling van de extra schade die het EBI regime met zich mee zou brengen.

De vraagstelling luidde: *Is er sprake van een substantiële verandering in het psychisch welzijn van gedetineerden tijdens hun verblijf in de EBI in Vught? Zo ja, hoe verloopt dit proces? Welke factoren zijn van invloed op eventuele achteruitgang? Is aannemelijk te maken dat eventuele achteruitgang samenhangt met factoren die specifiek spelen in het regime in de EBI?*

Als hypothesen werden geformuleerd: *De detentiesituatie in een strikt regime leidt tot een overmatige psychische belasting die zich uit in stress, depressie, affectief geladen gedrag, verminderd cognitief functioneren, slaapproblemen, verstoord rust/activiteitsritme, en ontevredenheid over het regime. Deze overmatige psychische belasting is groter in het EBI regime dan in het BGG regime. De invloed van het regime op deze uitingen van psychische belasting wordt groter naarmate men langer in het detentieregime verblijft.*

Onderzoeksopzet en uitvoering

Het onderhavige onderzoek betreft een beschrijvend en vergelijkend onderzoek aan de hand van intensieve bestudering van individuele gedetineerden in twee strikte detentieregimes. Intensieve bestudering geschiedde op basis van herhaalde metingen, bij de gedetineerden afgenomen met tussenpozen van vier maanden, en verzameld middels PIWers op basis van maandelijkse of viermaandelijke rapportage. Zoveel mogelijk gedetineerden van de EBI en van de BGG werden gevraagd deel te nemen aan dit onderzoek door middel van het geven van interviews, het toestaan van bepalingen van stress en het rust/activiteitsritme, meewerken aan neuropsychologische testafnamen, en

het invullen van vragenlijsten. Daarnaast werd, met toestemming, informatie over individuele gedetineerden verzameld uit medische dossiers en dagrapportages.

De gekozen onderzoeksopzet kent zijn beperkingen. Omdat de populaties van de EBI en de BGG op belangrijke kenmerken, zoals nationaliteit en verblijfsduur, verschillen, kunnen vergelijkingen tussen beide condities slechts worden opgevat als aanwijzingen, en niet als bewijs, van de verschillen in invloed op de psychische conditie van gedetineerden. Het toeschrijven van regime-invloeden op de psychische conditie van EBI gedetineerden zou uitsluitend mogelijk zijn geweest wanneer gedetineerden die daarvoor in aanmerking zouden komen, willekeurig zouden zijn toegewezen aan de EBI of aan een andere conditie, bijvoorbeeld een regulier detentieregime, en dan zouden worden vergeleken met elkaar op relevante variabelen. Om voor de hand liggende redenen was een dergelijke onderzoeksopzet niet realiseerbaar. Dit betekent ook dat er geen “base-line” meting is waartegen ontwikkelingen kunnen worden afgezet. Het trekken van causale gevolgtrekkingen is dus onmogelijk. Wel is het mogelijk om door combinatie van verschillende bronnen van informatie tot uitspraken met een zekere mate van waarschijnlijkheid over de aard en omvang van regime-effecten te komen.

Alle gedetineerden die gedurende de onderzoeksperiode van 12 maanden in de EBI verbleven kwamen in aanmerking. Alle gedetineerden die binnen de onderzoeksperiode van 12 maanden tenminste 6 maanden op de BGG verbleven kwamen in aanmerking. De dataverzameling in de BGG vond plaats tussen 1 mei 2001 en 30 juni 2002. De dataverzameling in de EBI vond plaats tussen 1 mei 2002 en 14 april 2003.

Meetinstrumenten

De geringe regelmogelijkheden (onvrijheid, ervaren gebrek aan controle) die gedetineerden hebben op hun verblijf in de EBI en in mindere mate in de BGG, zouden bepalend zijn voor de mate van psychische belasting die op zijn beurt gevolgen heeft voor de psychische conditie. De ervaren controle werd onderzocht middels vragenlijsten naar de beleving van de detentieomgeving. Daarnaast werden in een persoonlijk interview vragen gesteld over de mate van ervaren controle. De mate van psychische belasting werd gemeten door het bepalen van cortisolconcentraties in speekselmonsters, door meting van het rust/activiteitsritme en van slaapproblemen. De psychische conditie werd gemeten met stemmingslijsten, met gedragsobservaties en gedragsrapportages van PIWers, door vragen te stellen in het persoonlijk interview, en door een batterij van neuropsychologische testen die een objectieve indicatie geven van het cognitief functioneren.

Bij het samenstellen van het meetinstrumentarium is er naar gestreefd objectieve meetinstrumenten te gebruiken die zelfrapportages door gedetineerden kunnen objectiveren.

De neuropsychologische testen en de interviews werden afgenomen in de bezoekersruimte van de EBI. Gedetineerde en onderzoekster waren gescheiden door een glazen ruit. Gedetineerden konden aan hun kant van de glazen ruit een computer bedienen op aanwijzingen van de onderzoekster. Wanneer gedetineerden een pen of papier moesten worden overhandigd, werd dit gedaan door een PIW-er die met een belsignaal kon worden opgeroepen. Wanneer de gedetineerde geen Nederlands of Engels sprak werd een tolk ingeschakeld (alleen Frans en Spaans), die plaatsnam naast de onderzoekster.

Problemen bij de uitvoering van het onderzoek

In de loop van het onderzoek bleek dat de doorstroming van gedetineerden zowel op de BGG als op de EBI groter was dan voorzien. Dit betekende dat het onmogelijk was gedetineerden gedurende het hele jaar te volgen met vier meetmomenten. In de praktijk bleek het slechts mogelijk te zijn een gedeelte van de onderzoeksgroepen twee maal te testen, een enkeling slechts kon drie maal gezien en getest worden. Van de 14 EBI-gedetineerden die in aanmerking kwamen hebben 11 aan het onderzoek deelgenomen (79%), waarvan 5 gedetineerden een tweede maal konden worden getest. Van de 48 BGG-gedetineerden die in aanmerking kwamen hebben 32 aan het onderzoek deelgenomen (67%). Hiervan konden 16 personen aan een tweede testafname meewerken.

Verschillen tussen de onderzoeksgroepen

De kenmerken van gedetineerden uit beide condities lopen op groepsniveau uit elkaar: de EBI afdeling kent overwegend buitenlanders, terwijl de BGG gedetineerden overwegend Nederlanders zijn, de plaatsingsredenen zijn verschillend, de gemiddelde verblijfsduur tot op het eerste meetmoment op de EBI is veel langer dan op de BGG, het strafrestant is langer in de EBI dan in de BGG, en bij de uitplaatsing zullen meer EBI gedetineerden naar het buitenland vertrekken. Dit alles betekent dat bij vergelijkingen tussen de EBI en de BGG steeds rekening gehouden dient te worden met de verschillen in kenmerken tussen beide groepen.

Resultaten en Conclusies

Het cognitief functioneren van beide onderzoeksgroepen is op alle afzonderlijke neuropsychologische testen consistent slechter dan van vergelijkingsgroepen in de buitenwereld, waarbij op een viertal testen deze verschillen significant waren. Op drie van de vijf samengestelde cognitieve domeinen is er geen verschil tussen de EBI en de BGG (*Motoriek, Aandacht en Concentratie, en Geheugen*), maar op *Informatieverwerkingssnelheid* is er een aanzienlijk verschil. Op *Responsinhibitie* is er een betekenisvol maar niet significant verschil. Dit kan waarschijnlijk verklaard worden als een gevolg van een prikkelarme detentieomgeving.

Conclusie 1: Zowel de gedetineerden van de EBI als van de BGG vertonen een verminderd cognitief functioneren. EBI-gedetineerden functioneren slechter dan BGG gedetineerden op informatieverwerkingssnelheid en responsinhibitie. Dit is waarschijnlijk een gevolg van de prikkelarme detentiesituatie in de EBI.

Een prominent aanwezig psychisch probleem van EBI gedetineerden is de verhoogde mate van depressiviteit. Nagenoeg alle EBI gedetineerden rapporteerden ernstige depressieve klachten. De gemeten niveaus komen overeen met klinisch relevante klachtenbeelden. De vraag is nu of deze depressieve klachten in de EBI toe te schrijven zijn aan het regime of aan andere factoren. Het is denkbaar dat deze verschillen in klachten te maken hebben met de verschillen in aard van de populatie, met bestaande psychopathologie, met de aard van de vergrijpen waarvoor gedetineerden veroordeeld zijn en met bijzonderheden van de procesgang, met het strafresistant en het toekomstperspectief. Al deze factoren kunnen echter niet geïsoleerd worden bestudeerd. Als we gedetineerden vragen waar zij het meest somber over zijn, dan blijkt dat vooral machteloosheid en het niet kunnen beïnvloeden van het dagelijkse leven op de voorgrond staan. De ervaring geen controle te kunnen uitoefenen op de detentiesituatie maakt gedetineerden hulpeloos, mat en somber. Zij schrijven dit zelf toe aan het regime. Gegeven de aanzienlijke verschillen met de BGG is de verhoogde mate van depressiviteit waarschijnlijk voor een belangrijk deel toe te schrijven aan het regime.

Conclusie 2: De mate van depressiviteit van EBI gedetineerden is aanzienlijk groter dan die van BGG gedetineerden. Het EBI regime leidt waarschijnlijk tot meer depressiviteit. Maar ook de detentie in het BGG-regime versterkt depressieve klachten.

Slaapproblemen kunnen opgevat worden als een onderdeel, als een gevolg, of als een oorzaak van depressieve klachten. De slaapproblemen die gedetineerden melden zijn consistent en worden gevalideerd door de actigrafie. Slaapklachten zijn een realiteit binnen de beide detentiesituaties, en zijn ernstig te noemen in vergelijking met andere onderzoeksgroepen.

Conclusie 3: Gedetineerden van zowel de EBI als de BGG afdeling slapen slecht. Beide regimes bestendigen deze slaapklachten

Wat stress betreft, rapporteerden de EBI gedetineerden vele bronnen van spanning. Voortdurende conflicten met PIWers, problemen met de bezoeksregeling, problemen met de thuissituatie, het veelvuldig visiteren, onzekerheden over de verdere rechtsgang en gang door detentie, al deze zaken werden frequent en op consistente wijze genoemd als bron voor spanning. De onderzoekster

observeerde veel spanning in de interviews met gedetineerden van beide afdelingen. Niet zelden volgde er een emotionele ontlading van opgekropte spanning en woede tegen het regime. In de gedragsobservaties werd frequent agressief en opstandig gedrag genoteerd. Dit alles deed vermoeden dat EBI en BGG gedetineerden veel en aanhoudend stress zouden ervaren en dat deze aanhoudende stress weerspiegeld zou worden in verhoogde cortisolniveaus. Dit bleek echter niet het geval. De gevonden waarden van cortisol in de speekselmonsters bleken niet afwijkend te zijn. Dat betekent dat niet objectief kon worden vastgesteld dat gedetineerden overmatig last hadden van aanhoudende spanning. Dat wil niet zeggen dat de ervaring van spanning, het opgefokt zijn, de gevoelens van angst en onveiligheid etc., niet reëel zouden zijn. Gemeten met de objectieve maatstaf van het cortisolniveau echter, is echter niet aantoonbaar dat deze spanningen van een dusdanig niveau zijn dat gesproken kan worden van een aanhoudend verhoogd stressniveau.

Conclusie 4: Gedetineerden van EBI en de BGG afdeling geven aan in hoge mate aanhoudende psychische belasting te ervaren. Deze aanhoudende belasting is niet objectief aangetoond in cortisolniveaus.

De actigrafie liet duidelijke en interpreteerbare verschillen zien in het rust en activiteiten ritme van de EBI en de BGG afdeling. De EBI komt er beter uit dan de BGG vooral omdat het bewegingspatroon overdag actiever is en regelmatig over de dagen heen. 's Nachts bevestigde de actigrafie de gerapporteerde slaapklachten. Dit is waarschijnlijk toe te schrijven aan de sportbeoefening van EBI gedetineerden.

Conclusie 5: Gedetineerden van de EBI vertonen, ondanks slaapklachten, een beter rust/activiteitsritme dan gedetineerden van de BGG. Dit is waarschijnlijk toe te schrijven aan de uitgebreidere mogelijkheden om sport te beoefenen in de EBI.

Gedetineerden van de EBI vertonen ten opzichte van de BGG gedetineerden meer affectief geladen gedragingen en wisselen sterk tussen *Anti-Autoritair (Vijandig)*, *Angstig en Depressief*, en *Sloom en Verward gedrag*. Hun emotionele regulatie en expressie zijn wankel en kwetsbaar. Aanzienlijke verschillen met BGG gedetineerden suggereren dat dit een aan het regime gebonden effect is. Hierin weerspiegelt zich een hoog niveau van subjectief ervaren psychische belasting.

Conclusie 6: Gedetineerden van de EBI vertonen ten opzichte van de BGG gedetineerden meer affectief geladen gedrag en vertonen sterkere schommelingen hierin. Dit is waarschijnlijk toe te schrijven aan het EBI regime.

Er zijn twee zaken die de beleving van de detentie door gedetineerden het meest bepalen: het contact met PIWers en de visitaties. Er is hierbij een groot verschil te merken tussen de gedetineerden van de EBI en de BGG afdeling, en dat weerspiegelt zich in de mate van achterdocht. Opvallend is de grote mate van achterdocht van EBI gedetineerden ten opzichte van hun PIWers. Is dit een resultaat van het regime, of vloeit dit voort uit hun persoonlijkheid? Op de eerste plaats moet gezegd worden dat de persoonlijkheidspathologie van de EBI gedetineerden stevig is. Tot de eigenschappen van de antisociale en narcistische persoonlijkheid behoren een sterke mate van achterdocht, agressiviteit en vijandigheid. Maar datzelfde geldt ook voor de gedetineerden in de BGG. De indruk van de onderzoekers was dat men in de BGG soepeler omging met achterdocht dan op de EBI. De verstandhouding tussen gedetineerden op de EBI en hun PIWers was beduidend slechter dan op de BGG. Maar zij hebben ook veel minder persoonlijk contact. Bovendien spreken gedetineerden en PIWers vaak niet dezelfde taal.

De PIWers zijn de uitvoerders van een achterdochtig regime, de EBI gedetineerden zijn van nature achterdochtig, en zij hebben in hun leven al vaak redenen gehad om achterdochtig te zijn. Deze achterdocht zorgt er voor dat er betrekkelijk weinig persoonlijk contact tot stand komt op initiatief van de gedetineerden. Maar ook voor PIWers lijkt het een opgave om met achterdochtige gedetineerden een praatje te maken. De hoeveelheid persoonlijk contact lijkt al met al vrij gering te zijn. Tegelijkertijd is het ook riskant mee te werken met PIWers, omdat medegedetineerden daar bezwaar tegen kunnen maken. Zo is op elke eenheid van de EBI te constateren dat er een hiërarchie bestaat tussen de gedetineerden onderling. Als de meest dominante gedetineerde bezwaar heeft tegen participerend gedrag van de anderen, dan gebeurt dat in feite niet. Dit laatste is een onvermijdelijk regime aspect. Als men een vijftal gedetineerden in een afgesloten eenheid plaatst, dan ontstaat onmiddellijk een hiërarchie, een sociale orde die ook restricties kan opleggen aan gedetineerden in de keuze van het sociale gedrag.

Conclusie 7. Het EBI regime leidt waarschijnlijk tot extra achterdocht tussen gedetineerden en PIWers.

Wat betreft de visitaties zijn de EBI gedetineerden unaniem ontevreden. Enerzijds ervaart men deze visitaties als vernederend en vaak onnodig, anderzijds ervaart men deze visitaties als onveilig. Opvallend was dat sommige EBI gedetineerden angst hadden voor deze visitaties: men was bang voor intimidatie, voor aanranding, een enkeling zelfs voor homoseksuele toenaderingen. Ongeacht of deze angst reëel is, moet geconstateerd worden dat deze angsten, gegeven de algehele sfeer van achterdocht, veel effect hebben op de beleving van de detentie. Het lijkt voor gedetineerden welhaast onmogelijk een goede relatie te hebben met PIWers die zulke vernederende en beangstigende handelingen moeten

uitvoeren. Visitaties in de EBI vormen daarmee een unieke, dominerende en persisterende belasting voor gedetineerden.

Conclusie 8: Visitaties worden door EBI gedetineerden niet alleen als onnodig vernederend ervaren, zij worden ook als onveilig en belastend gezien.

De bevindingen uit internationale studies dat langgestrafte gedetineerden in regimes van maximale veiligheid zich in de loop van de tijd aanpassen aan het regime, zich minder depressief voelen en zich zelfs wat prettiger gaan voelen, en minder conflictueus gedrag vertonen, dit alles vinden wij niet terug in de groep EBI gedetineerden, maar ook niet in de groep BGG gedetineerden. Beide groepen gedetineerden gingen er in sommige opzichten op achteruit. BGG gedetineerden die al langer gedetineerd waren, waren depressiever dan degenen die pas betrekkelijk kort zaten.

Enkele algehele consequenties van detentie waren ook in het onderhavige herkenbaar. De bevindingen uit internationale onderzoeken wijzen erop dat een regime dat weinig invloed toestaat aan gedetineerden op hun detentie, dat een rigide structuur aanbiedt, dat in de ogen van gedetineerden onveilig is, te weinig bezoekmogelijkheden biedt, te weinig privacy, en te weinig interactie met PIWers, dat zo'n regime gevaar loopt meer depressie, angst, spanning, achterdocht en kwaadheid op te roepen bij gedetineerden. Het ziet er naar uit dat al deze ingrediënten samenkomen in het EBI regime in Vught en dat dit regime inderdaad een grote kans loopt op deze gevolgen. Dat in dit onderzoek zoveel negatieve belevingen en psychische problemen zijn aangetroffen lijkt derhalve tenminste voor een deel te worden uitgelokt en versterkt door het regime.

Eindconclusie

De vraag of het EBI regime extra schade toebrengt aan de gedetineerden moet op grond van het voorgaande voor een aantal aspecten bevestigend worden beantwoord en voor een aantal aspecten ontkennend:

Bevestigend:

Het regime van de EBI beïnvloedt het cognitief functioneren van de gedetineerden op negatieve wijze, in het bijzonder waar het de informatieverwerkingssnelheid en responsinhibitie betreft. Dit is waarschijnlijk een gevolg van het prikkelarme karakter van de detentiesituatie. Het EBI regime produceert waarschijnlijk meer depressiviteit dan het BGG regime. Het regime van de EBI veroorzaakt waarschijnlijk extra achterdocht tussen PIWers en gedetineerden. In samenhang met deze achterdocht zorgen de visitaties voor een onveilig klimaat en voor weinig persoonlijk contact met PIWers. Het EBI regime lokt aanzienlijk meer affectief geladen gedragingen uit als expressie van een

verstoorde emotionele regulatie dan de BGG. De visitaties worden als vernederend ervaren, hetgeen een extra belasting vormt voor de EBI-gedetineerden.

Ontkennend:

Daar staat tegenover dat het EBI regime een beter rust/activiteitsritme waarborgt dan de BGG, waardoor EBI gedetineerden een gezonder levensritme aanhouden. Bovendien is met objectievere metingen niet aangetoond dat de gedetineerden in de EBI meer lichamelijke verschijnselen van een aanhoudende psychische overbelasting zouden vertonen.

4.11. Aanbeveling

Om de schade van een verblijf in de EBI voor de gedetineerden te beperken kan het best gezocht worden naar aanpassingen die rekening houden met veiligheid en met a) het belang van persoonlijke interactie van gedetineerden met PIWers, b) het belang van enige controle voor gedetineerden over hun verblijf in de EBI, en c) het belang van PIWers om niet onnodig geconfronteerd te hoeven worden met achterdocht en vijandigheid. Enige differentiatie in het regime, waarbij gedetineerden door coöperatief gedrag invloed kunnen uitoefenen op het op hen toegepaste beveiligingsniveau, kan het risico op schade verkleinen.

Tabel 1. Metingen van de psychische conditie en gedragsobservaties

Testen	Gemidd. BGG T1	n	sd	es	BGG t. o. v. norm-groep p	Gemidd. EBI T1	n	sd	es	EBI t. o. v. norm-groep p	Gemidd norm-groep	n
NES												

PMT. aant goed	21	29	2.3			21	7	2.56				
PMT lat tijd incorr trials	8.30	29	3.7			10.24	8	3.14				
PMT lat tijd corr trials	8.58	29	4.4	1.5	.0001	8.14	8	1.87	2.80	.004	6.88	160
CPT gem RT in msec	372	29	38.9	0.48		380	8	28.22	0.31		422	160
CPT non-resp	1.17	29	3.8	0.38		1.25	8	1.38	0.92		0.33	160
CPT fals pos	.90	29	3.5	0.30		2.38	8	3.11	0.35		1.57	160
Dig.span vooruit	5.71	28	1.36	0.36	.04	5.88	8	1.7	0.25		6.37	160
Dig.span achteruit	4.86	28	1.48	0.53	.01	4.13	8	2.9	0.69		5.64	160
Fin Tap domh2	240	28	111	2.79		201	8	41.30	0.50		210	160
Fin Tap. nondomh	183	28	48.9	3.98		192	8	30.79	6.14		189	160
Fin Tap wiss	215	28	64.3	0.45	.06	233	8	41.9	0.16		240	215
Sym dig. sec per getal	2.45	29	.54	1.39	.0035	2.63	8	.46	2.00	.02	2.13	215
Swit att fouten kant	.21	28	.42			.38	8	.38				
Swit att tot. aant fout	2.07	28	2.12			4.25	8	4.3				
Samengest. maten												
Inform. Verw. snelh.	272	29	47.9			312	8	42.8	.85			
Motoriek	17	28	21.3			10	8	9.12	.36			
Aandacht & concentr.	6.08	29	5.18			5.23	8	2.79	.18			
Responsinhibitie	.89	29	3.5			2.3	8	3.1	.88			
Geheugen	5.28	28	1.27			5.00	8	2.25	.19			

Tabel 1 (vervolg). Metingen van de psychische conditie en gedragsobservaties

Stemming												
	Gemiddeld BGG T1	n	sd	es	BGG t. o. v norm- groep p	Gemidd. EBI T1	n	sd	es	EBI t. o. v norm- groep p	Gemidd. norm- groep	n
CES-D	19	32	12.5		sign.	26	10	12		sign.	8	
Stemmingsmeter	3.8	27	1.0			4.9	9	1.1				
Cortisol	4.31	31	1.9			4.63	9	2.7			4-10	20-176
Slaap												
GSKS	8.2	29	4.5		sign.	8.9	8	3.2		sign.	6	
Slaapmeter	3.5	27	1.3			5.2	9	1.0				
Actigrafie												
IS	.43	27	.13	1.18	.00	.56	8	.09	0		.56	13
IV	1.00	27	.33	0.25		.87	8	.18	.29		.93	13
L5	1230	27	822	0.11		1235	8	577	.14		1150	13
M10	19767	27	13677	0.40		31602	8	11347	.99	.05	23502	13
Relatieve amplitude	.83	27	.13	0.89	.00	.93	8	.03	.05		.91	13
Gedrag PBRs												
Anti-Autoritair	33	31	10.5		sign.	39	11	5.3		sign.	24	213
Sloom-Verward	16	31	4.8			20	11	4.0		sign.	17	213
Angstig Depressief	29	31	6.1		sign.	33	11	5.0		sign.	23	213

BGG = afd. Beperkt Gemeenschapsgeschikten
overschrijdingskans

EBI = Extra Beveiligde Inrichting
= significant verschil met externe normgroep

T1, T2 = eerste en tweede meetmoment

n = aantal

sd = standaarddeviatie

es = effect size (d)

p =

sign.

Tabel 2. Verschillen over de tijd op neuropsychologische samengestelde maten

Samengestelde maten	Gemidd. BGG T1	n	sd	Gemidd. BGG T2	n	sd	<i>p</i>	Gemidd. EBI T1	n	sd	Gemidd. EBI T2
---------------------	-------------------	---	----	-------------------	---	----	----------	-------------------	---	----	-------------------

Informatieverwerk. snelh.	272	29	47.9	291	13	53	n.s.	312	8	42.8	311
Motoriek	17	28	21.3	14.3	13	19.5	n.s.	10	8	9.12	12
Aandacht & concentratie	6.08	29	5.18	5.6	14	6.2	n.s.	5.23	8	2.79	5.6
Responsinhibitie	.89	29	3.5	1.0	14	1.5	n.s.	2.3	8	3.1	3.0
Geheugen	5.28	28	1.27	5.5	14	1.3	n.s.	5.00	8	2.25	4.8

Tabel 3: Tevredenheid op 7 aspecten gemeten met de Environmental Quality Scale

	BGG T1 (n=32)		EBI T1 (n=11)		t-test		HvB (n=250)	
	Gem	(Sd)	Gem	(Sd)	T	(df)	p	Gem (Sd)
<i>Privacy</i>	9.0	(2.4)	7.4	(2.1)	1.86	(33)	.07	10.4 (2.3)
Activiteiten	9.0	(2.8)	7.7	(2.0)	1.77	(33)	.25	9.3 (3.2)
Autonomie	6.4	(1.9)	5.5	(1.1)	1.67	(33)	.11	9.0 (2.8)
Zekerheid	8.8	(2.6)	7.8	(3.5)	.89	(33)	.38	10.1 (2.4)
Veiligheid	9.2	(3.4)	6.7	(2.4)	2.15	(33)	.04	10.8 (3.0)
Emotionele Steun	7.8	(2.3)	5.8	(2.7)	2.16	(33)	.04	9.2 (2.4)
Assistentie	7.6	(2.9)	5.4	(2.3)	2.36	(33)	.03	9.0 (2.6)

Tabel 4: Behoeften aan 8 aspecten gemeten met de Prison Preference Questionnaire

	BGG T1 (n=32)		EBI T1 (n=10)		T	(df)	p	HvB (n=250)	
	gem	Sd	gem	Sd				gem	Sd
<i>Privacy</i>	6.3	(2.9)	4.1	(2.0)	2.12	(40)	.04	5.8	(2.5)
Activiteiten	7.0	(2.5)	7.7	(3.6)	.61	(40)	.55	7.6	(2.3)
Autonomie	6.0	(3.1)	6.1	(2.8)	.14	(40)	.88	5.0	(2.5)
Zekerheid	7.7	(2.6)	7.6	(2.4)	.06	(40)	.95	7.5	(2.3)
Veiligheid	6.2	(2.7)	6.3	(1.9)	.09	(40)	.92	6.7	(2.5)
Emotionele Steun	8.0	(2.9)	8.2	(3.2)	.24	(40)	.81	8.1	(2.5)
Sociale stimulatie	6.9	(2.0)	6.9	(1.6)	.02	(40)	.99	7.4	(2.3)
Steun ontwikkeling	7.7	(2.2)	8.9	(2.7)	1.48	(40)	.15	8.0	(1.9)

Tabel 5. Tevredenheid met aspecten van de detentiesituatie: aantal malen genoemd (in %) en tevredenheid (1 erg ontevreden - 4 erg tevreden). Eers te meetmoment, interview

<i>Aspecten van detentie</i>	EBI		BGG		Sign
	genoemd	tevredenheid	genoemd	Tevredenheid	
Contact met PIWers	92	1.6	88	2.8	***
Contact met gedetineerden	82	3.0	81	2.9	
Visitaties	64	1.1	19	1.7	
Bezoekregeling	64	1.1	50	1.4	
Gebruik telefoon	46	1.0	43	1.3	
Recreatiemogelijkheden	46	2.4	25	2.1	
Contact functionarissen	46	1.4	63	2.5	*
Privacy	46	1.0	25	2.1	*
Luchten	36	2.5	6	1.0	
Postvoorzieningen	27	1.0	3	3.0	
Eten	27	1.0	22	1.1	
Eigen cel	18	1.7	3	1.0	
Tijd achter de deur	18	2.0	38	2.3	
Faciliteiten	18	2.0	31	2.0	
Isoleercel	18	1.0	10	1.0	
Handboeien	0	-	0	-	
Contact met psycholoog	0	-	19	2.3	
Arbeid	0	-	6	1.0	

*** = sign $p < .001$ * = sign $p < .05$